

Mariusz Korejwo

POLSKA ZJEDNOCZONA PARTIA ROBOTNICZA NA ZIEMI MRĄGOWSKIEJ 1948–1989

Słowa kluczowe: Polska Partia Robotnicza, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Mrągowo, Mikołajki, komunizm

Schlüsselwörter: Polnische Arbeitspartei, Polnische Vereinigte Arbeitspartei, Sensburg, Nikolaiken, Kommunismus

Keywords: Polish Workers' Party, Polish United Workers' Party, Mrągowo (formerlu Sensburg), Mikołajki (formerly Nikolaiken), communism

INSTYTUT PÓŁNOCNY
IM. WOJTCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

Dzieje PZPR na ziemi mrągowskiej oprócz można o cezury wynikające z jej stanu organizacyjnego. Tu niewątpliwie najistotniejszą datą jest rok 1975, w którym zlikwidowano instancję powiatową (Komitet Powiatowy PZPR), co sprawiło, że na opisywanym obszarze zabrakło jednego, centralnego ogniwa zarządzającego strukturami partyjnymi. Nieco mniej istotne cezury wyznaczają przełomy lat 1954/55 i 1972/73, w których reorganizacji poddano wiejskie ogniwa pierwszej instancji. Między tak zarysowanymi punktami na osi czasu nie brakowało zmian organizacyjnych innej natury, łącznie z przydzieleniem części terenu tzw. ziemi mrągowskiej do innego niż olsztyńska regionalnego centrum decyzyjnego. Dzieje Partii nie byłyby kompletne bez uwzględnienia istnienia poprzedniczek PZPR, tj. Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej, okres ich funkcjonowania (1945–1948) to samodzielny rozdział w historii Partii.

I. PPR powiatu mrągowskiego (1945–1948)

1. Okres organizacyjny (lipiec 1945 r. – marzec 1946 r.).

Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Mrągowie [KP PPR] ukonstytuował się w dniu 13 lipca 1945 roku¹ na skromnym zebraniu w siedzibie

¹ Data ta pozostaje bardzo niepewna. W jednym ze sprawozdań, ówczesny I sekretarz KP PPR Mrągowo, pisał: „Praca nasza rozpoczęła się w sierpniu 1945 r. Do Ządzborka przyjechaliśmy 20 lipca. [...]”, patrz: Archiwum Państwowe w Olsztynie [APO], 1083/7, Ogólne sprawozdanie z pracy PPR Ządzbork za okres od 20 sierpnia

Starostwa Powiatowego. Obecnych było siedem osób, w tym zaledwie czworo „miejscowych”. Organizatorem ognia partyjnego był Komitet Obwodowy PPR, który na spotkaniu założycielskim reprezentowała sekretarz Bronisława Bożałek. Na I sekretarza KP PPR Mrągowo obrano wówczas Jana Kuchtę, na sekretarza Józefa Zgódkę. Brak informacji, kim byli pozostali dwaj towarzysze, wchodzący w skład powołanego „komitetu” – jest możliwe, że w ogóle ich nie było, jednocześnie bowiem zapadła decyzja o tym, że kolejnych członków KP dokooptuje się później². Do końca 1945 roku I sekretarzem mrągowskiej organizacji partyjnej pozostawał Jan Kuchta³. Na przełomie następnego, 1946 roku⁴, funkcję objął dotychczasowy II sekretarz Józef Zgódko⁵. Zgódko pozostał na tym stanowisku do końca istnienia PPR (następnie piastował funkcję I sekretarza KP PZPR Mrągowo).

Do końca 1945 roku w KP Mrągowo nie wykształciła się egzekutywa⁶. Jej pierwsze posiedzenie odbyło się dopiero 20 lutego 1946 roku⁷, a w pierwszym znanym składzie znaleźli się: Zgódko jako I sekretarz, Starosta Czesław Krzewiński⁸, Pełnomocnik Akcji Siewnej Andrzej Karpiński⁹ i kierownik miejscowego „Społem” Stanisław Lewiński¹⁰. Niedługo potem do egzekutywy włączono zastępcę komendanta powiatowego MO Mariana Błaszczyka¹¹. W okresie poprzedzającym I konferencję powiatową PPR, egzekutywa KP zebrała się najwyżej dwukrotnie, stąd jej działalność pozostawała w zasadzie niezauważalna.

do października 1945 r.; w innym ze sprawozdań można przeczytać, że „KP zaczęła działanie w II-giej połowie lipca 1945 r.”, cyt. za: APO, 1083/7, Sprawozdanie z całokształtu działalności KP PPR w Żądźborku, [Mrągowo] 31 marca 1946 r. O PPR w pow. Mrągowo patrz też: D. Krysiak, *Polska Partia Robotnicza w województwie olsztyńskim w latach 1945–1948. Struktury – kadry – działalność*, Olsztyn – Białystok – Warszawa 2017.

² APO, 1083/3, Protokół nr 1 zebrania KP PPR Mrągowo w dniu 13 lipca 1945 r., s. 1.

³ Jan Kuchta, ur. w 1916 r.; wykształcenie: szkoła powszechna; zawód wyuczony: robotnik; przed II wojną światową członek Komunistycznego Związku Młodzieży; członek PPR od 1945 r.

⁴ Następca Kuchty, Józef Zgódko, tak przedstawia sprawę zmiany na stanowisku I sekretarza KP PPR Mrągowo: „Kuchta był niezborny, wyjeżdżał z terenu bez zezwolenia, zostawiając całą robotę na barkach Zgódki”. Sprawa stanęła na posiedzeniu KP, postanowiono poprosić KW PPR Olsztyn o innego sekretarza, w odpowiedzi KW „mianował” I sekretarzem KP Zgódkę, patrz: APO, 1083/7, Sprawozdanie z całokształtu działalności PK PPR w Żądźborku, ss. 19–22.

⁵ Józef Zgódko, ur. 16.01.1907 r.; wykształcenie: 2 klasy szkoły nauczycielskiej; w PPR od 1945 r.

⁶ Powodem tak późnego wyłonienia się egzekutywy była mała liczebność KP – sam Komitet ukształtował się na dobrą sprawę dopiero po 23 września 1945 r., kiedy to do kadłubowego – czteroosobowego KP – dokooptowano (zaocznie) 6 osób. Postanowiono wówczas „wstrzymać się” z wybieraniem egzekutywy. W miesiącach następnych – przynajmniej do końca grudnia 1945 r. – w użyciu była zupełnie pozastatutowa nazwa „zarządu” KP; najprawdopodobniej organ ten zbierał się w mocno okrojonym składzie, który był namiastką Komitetu, ale również namiastką jego egzekutywy.

⁷ APO, 1083/3, s. 1.

⁸ Czesław Krzewiński, ur. w 1911 r.; wykształcenie: 2 lata PST (?); zawód: elektryk; w PPR od 1944 r.; Starosta mrągowski w latach 1945–1947.

⁹ Andrzej Karpiński, ur. 31 stycznia 1903 r. w Wilnie; wykształcenie: 3 klasy miejskiego technikum budowlanego [?] (w innej wersji: 3 klasy gimnazjum); zawód: technik budowlany; członek PPR od 1945 r.; Powiatowy Pełnomocnik Akcji Siewnej; prezes Zarządu Powiatowego „Samopomoc Chłopska” w Mrągowie.

¹⁰ Stanisław Lewiński, ur. w 1893 r.; wykształcenie średnie; zawód: nauczyciel; w PPR od 1945 r.; kierownik oddziału „Społem” w Mrągowie.

¹¹ Marian Błaszczyk, ur. w 1922 r., wykształcenie: 3 klasy szkoły handlowej; zawód: handlowiec, w PPR od 1945 r.

Skład Komitetu był płynny, nie zawsze też można z pełną odpowiedzialnością orzec kto był jego członkiem. Pod koniec sierpnia 1945 roku najprawdopodobniej do KP zaliczali się już Starosta Krzewiński oraz zastępca komendanta powiatowego MO Stanisław Sowiński¹². Tym samym KP urósł z dwóch do czterech członków¹³. Pod koniec września (23 IX) w składzie Komitetu pojawiło się sześć kolejnych osób¹⁴: wicestarosta Adam Ciechanowicz¹⁵, funkcjonariusz MO Kazimierz Badurek¹⁶, pracownik Starostwa Marian Wojtania¹⁷, kierownik młyna w Szestnie Stanisław Dziedzic¹⁸, funkcjonariusze PUBP¹⁹: Józef Cendrowski²⁰ i Bolesław Dąbrowski²¹. W okresie bezpośrednio poprzedzającym I konferencję sprawozdawczą-wyborczą (28 II 1946 r.) w skład KP wchodziło 11 osób.

Pierwszą komórkę terenową PPR udało się założyć w PUBP, następną – w Komendzie Powiatowej MO. Kolejna powstała w Starostwie²². Pod koniec sierpnia 1945 roku tworzyły się również koła PPR poza samym Mrągowem, m.in. w Marcinkowie i Pieczkach (Piecki). Planowano wówczas założenie podobnej struktury w Jędrychowcu²³, ostatecznie trzyosobowa komórka powstała tu dopiero w listopadzie 1945 roku. Na początku września 1945 roku mrągowski PPR dysponował sześcioma kołami (w tym 3 w samym Mrągowie); pod koniec zaś roku – jedenastoma (w tym 4 w Mrągowie)²⁴. Charakterystyczne jest, że trzy z PPR-owskich komórek założono w instytucjach aparatu bezpieczeństwa: prawie połowę członków Partii stanowili wówczas milicjanci i „bezpieczniacy”. W całym powiecie do końca roku nie zaistniał ani jeden komitet gminny, czy miejski.

Rozbudowa organizacji postępowała mozolnie, głównie dlatego, że nie cieszyła się ona popularnością. Sami założyciele struktur PPR byli przybyszami z zewnątrz: Kuchtę i Zgódkę traktować można w ogóle jako pierwszych „partyjniaków” w powiecie²⁵. Pierwszą osobą obdarzoną legitymacją partyjną przez miejscowy KP był Starosta mrągowski

¹² Stanisław Sowiński, ur. w 1899 r.; wykształcenie: szkoła powszechna; zawód: robotnik; w PPR od 1945 r.

¹³ W „Sprawozdaniu z całokształtu działalności KP PPR w Żądźborku”, jako inicjatorów powołania KP wymienia się: Jana Kuchtę, Józefa Zgódkę, Czesława Krzewińskiego i Stanisława Sowińskiego. Zgódka miał objąć wówczas funkcję instruktora KP, patrz: APO, 1083/7, ss. 19–22.

¹⁴ APO, 1083/7, Sprawozdanie z całokształtu działalności PK PPR w Żądźborku, ss. 19–22.

¹⁵ Adam Ciechanowicz, ur. w 1902 r.; wykształcenie: szkoła średnia; zawód: buchalter; w PPR od 1945 r., wicestarosta mrągowski; Powiatowy Pełnomocnik Podatku Gruntowego.

¹⁶ Kazimierz Badurek, ur. w 1923 r.; wykształcenie: 2 klasy gimnazjum; zawód: robotnik; w PPR od 1945 r.; funkcjonariusz Komendy Powiatowej MO Mrągowo.

¹⁷ Marian Wojtania, ur. w 1903 r.; wykształcenie: 4 klasy szkoły powszechnej; zawód: robotnik; zatrudniony jako intendent w Starostwie; w PPR od 1945 r.

¹⁸ Stanisław Dziedzic, ur. w 1899 r.; wykształcenie: 4 klasy gimnazjum; zawód: monter; w PPR od 1944 r.

¹⁹ PUBP – Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego [tu:] w Mrągowie.

²⁰ Józef Cendrowski, ur. w 1914 r.; wykształcenie: szkoła powszechna; zawód: ślusarz; w PPR od 1945 r.

²¹ Bolesław Dąbrowski, ur. w 1913 r.; wykształcenie: 4 klasy szkoły powszechnej; zawód: robotnik; w PPR od 1945 r.

²² APO, 1083/7, Ogólne sprawozdanie z pracy PPR Żądźbork za okres od 20 lipca do października 1945 r.

²³ APO, 1083/7, Sprawozdanie I sekretarza KP PPR Mrągowo Jana Kuchty, Mrągowo 06 września 1945 r. Jędrychowo – wieś w gminie Sorkwity.

²⁴ Patrz: APO, 1083/7, ss. 19–34.

²⁵ Starosta Krzewiński pisał 20 czerwca 1945 r.: „na terenie powiatu jest dwu rzeczywistych członków PPR [...]”, cyt. za: T. Willan, *Życie polityczne, w: Mrągowo z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1975, s. 249.

Czesław Krzewiński; z miejsca też znalazł się on w najściślejszych władzach Komitetu (i pozostał w nich aż do odwołania ze stanowiska Starosty na jesieni 1947 r.). Na partyjnym zebraniu informacyjnym w dniu 22 lipca 1945 roku obecnych było 16 osób, ale nie liczone ich jako członków PPR. Po dwóch tygodniach od założenia Komitetu (26 VII), PPR liczyła w całym powiecie 15 członków i „kandydatów na członka”²⁶. Parę tygodni później (11 VIII) organizacja liczyła 18 osób, ale było to członkostwo raczej życzeniowe, skoro tylko pięcioro z tych ludzi posiadało stosowną legitymację²⁷. Na początku września PPR liczyła już 32 członków (z czego przeszło połowa to funkcjonariusze MO i UB²⁸), w październiku – 76 (w tym 25-27 milicjantów i ubeków), w listopadzie – 88. Rok 1945 Partia zamknęła stanem 94 członków (w tym: 47 robotników, 37 chłopów i 10 inteligentów). W przeddzień konferencji zamykającej okres „organizacyjny”, PPR liczyła w całym powiecie 173 członków.

2. Okres statutowy (marzec 1946 – grudzień 1948)

W dniu 31 marca 1946 roku odbyła się w Mrągowie I powiatowa konferencja sprawozdawczo-wyborcza. Tym samym zakończył się okres organizacyjnej tymczasowości, a miejsce władz oktrojowanych (mianowanych) zajęły organa partyjne obrane na podstawie statutowej procedury wyborczej. Krótki, niespełna trzyletni okres istnienia tak zalegalizowanej organizacji, dzieli się na trzy kadencje wyznaczone kolejnymi konferencjami sprawozdawczo-wyborczymi: I – od 31 marca 1946 roku; II – od 30 marca 1947 roku; III – od 23 maja 1948 roku.

Pierwszy, statutowo obrany skład KP liczył 10 osób, w którym obok towarzyszy wypróbowanych (Błaszczyk, Dziedzic, Karpiński, Krzewiński, Lewiński, Helena Witkowska, Zgódka), pojawiło się kilku nowych: pracownik elektrowni miejskiej Władysław Kapuścik²⁹, funkcjonariusz PUBP Zbigniew Meldner³⁰ oraz Irena Witkowska³¹. Równocześnie obrano nową egzekutywę, w jej pięcioosobowym składzie

²⁶ APO 1083/7, Ogólne sprawozdanie instytucji, wszystkich instytucji [sic!] pracujących w powiecie Żądzbork, Mrągowo 26 lipca 1945, ss. 1–2.

²⁷ Stałe legitymacje PPR wydano w Mrągowie dopiero we wrześniu 1947 r. Jako pierwszy otrzymał ją Józef Zgódka; drugą Czesław Krzewiński, trzecią Andrzej Karpiński. W kilkusobowej grupie pionierów był również Stanisław Sowiński, patrz: APO, 1083/5, Protokół zebrania partyjnego aktywistów PPR Mrągowo, 14 września [1947 r.], ss. 16–17.

²⁸ APO, 1083/7, Sprawozdanie I sekretarza KP PPR Mrągowo Jana Kuchty, Mrągowo 06 września 1945 r.

²⁹ Władysław Kapuścik, ur. w 1907 r. w Pruszkowie (Warszawie ?), wykształcenie: 6 klas szkoły podstawowej; zawód: elektromonter. Przed II wojną światową pracował we Francji jako górnik; żołnierz AL; powstaniec warszawski; od grudnia 1945 r. w Mrągowie. W następnych latach Kapuścik piastował m.in. funkcje I sekretarza KM PPR Mrągowo (do grudnia 1948 r.), I sekretarza KM PZPR Mrągowo (od grudnia 1948 r.) i burmistrza Mrągowo.

³⁰ Zbigniew Meldner, ur. w 1921 r.; wykształcenie: 4 klasy gimnazjum; funkcjonariusz PUBP Mrągowo.

³¹ Irena Witkowska, ur. w 1921 r., wykształcenie: średnie, zawód: krawcowa, w PPR od 1946 r., pracownik Starostwa.

znaleźli się: Krzewiński, Lewiński, Meldner, H. Witkowska i Zgódka. I sekretarzem pozostał Józef Zgódka. Stanowiska II sekretarza nie odtworzono. Składy obydwu organów KP pozostawały bardzo płynne, co stanowiło swoiste *signum temporis*³².

W dniu 30 marca 1947 roku odbyła się w Mrągowie II powiatowa konferencja sprawozdawczo-wyborcza, na której obrano 11-to osobowy KP w składzie: Konstanty Cudo (komendant powiatowy ORMO)³³, Adam Dzikowski³⁴, Karpiński, Stanisław Kędziński³⁵, Adam Kobyłański³⁶, Krzewiński, Czesław Koszykowski³⁷, Lewiński, Wawrzyniec Lis³⁸, Kazimierz Siewierz³⁹, Zgódka. Do egzekutywy weszli: Cudo, Dzikowski, Kędziński, Krzewiński, Lewiński, Zgódka. I sekretarzem KP pozostał Józef Zgódka. Po raz pierwszy obrano Komisję Rewizyjną, kolejny statutowy organ ogniwa. Weszli doń: Stanisław Chmielewski, Ciecchanowicz, Zygmunt Koźmin, Maria Owczarek, Erwin Nyga⁴⁰, Roman Trojanowski. Brak protokołu III konferencji sprawozdawczo-wyborczej (23 V 1948 r.) uniemożliwia odtworzenie składu ówczesnego KP. W przeddzień zjednoczenia partii robotniczych (XI 1948 r.), do najściślejszego kierownictwa powiatowej organizacji mrągowskiej należeli: Bolesław Drózdź, Jan Jaskólski⁴¹, Kapuścik, Kobyłański, Józef Kosiński⁴², Henryk Oktaba⁴³, Władysław Witman⁴⁴, Zgódka.

³² Skład KP na zakończenie I kadencji: Dzikowski, Kapuścik, Karpiński, Kędziński, Krzewiński, Lewiński, Szczupakowski, Zgódka.

³³ Konstanty Cudo, ur. w 1909 r., zawód: rolnik (stolarz); wykształcenie: 7 klas szkoły powszechnej; w PPR od 1945 r.; I sekretarz KG PPR Baranowo; komendant powiatowy ORMO w Mrągowie.

³⁴ Adam Dzikowski, ur. w 1924; pracownik fizyczny; komendant posterunku [powiatowy ?] MO; w PPR od 1946 r.

³⁵ Stanisław Kędziński, ur. w 1916 r.; wykształcenie: 7 klas szkoły powszechnej; w PPR od 1943 r.; szef PUBP Mrągowo.

³⁶ Adam Kobyłański, ur. w 1906 r.; wykształcenie: 5 klas gimnazjum; zawód: buchalter; pracownik (rzadca) majątku Szestno; w PPR od 1943 r.

³⁷ Czesław Koszykowski, ur. 20[?].06[04?].1907 r.; wykształcenie: seminarium nauczycielskie; nauczyciel, następnie kierownik szkoły podstawowej w Jarzębowie [Woźnice]; w PPR od 1946 r.

³⁸ Wawrzyniec Lis, ur. 10 sierpnia 1910 r., wykształcenie: 7 klas szkoły powszechnej; zawód: górnik; w PPR od 1945 r.; od 01 lipca 1946 r. pracownik etatowy KP PPR Mrągowo – instruktor ds. rolnych; od stycznia 1949 r. I sekretarz KG PZPR Baranowo; w 1948 r. sekretarz PZ „Sch” Mrągowo.

³⁹ Kazimierz Siewierz, ur. w 1905 r., do lutego 1948 r. pracownik etatowy KP PPR Mrągowo - instruktor, instruktor organizacyjny; w latach 1947–1948 I sekretarz KM PPR Mrągowo; jesienią 1947 r. pełnił funkcję II sekretarza KP PPR Mrągowo.

⁴⁰ Erwin Nyga, ur. 09.04.1926 r., syn Feliksa; w PUBP Mrągowo pełnił funkcje młodszego referenta PUBP (od 29.10.1946 r.) oraz referenta (od 01.05.1947 do 17.12.1947), patrz: *Twarze olsztyńskiej Bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie. Informator personalny*, red. P. Kardela, Białystok 2007 r., s. 149.

⁴¹ Jan Jaskólski, ur. 03 lutego 1903 r. w Łowiczu, pochodzenie robotnicze; wykształcenie „niepełne wyższe”; na terenie powiatu mrągowskiego od jesieni 1947 r. Starosta mrągowski od 1947 r., W PPR od 1945 r.

⁴² Józef Kosiński, ur. 30 marca 1925 r. w Rakoszynie, pow. Lublin; pochodzenie chłopskie; wykształcenie: 3 klasy gimnazjum. W Mrągowie od lipca 1947 r.; szef PUBP Mrągowo. W PPR od 1943 r.

⁴³ Henryk Oktaba – od maja 1948 r. pracownik etatowy KP PPR Mrągowo – instruktor organizacyjny, w lecie 1948 r. zastępował urlopowanego sekretarza Zgódkę, pełnił więc *de facto* funkcję II sekretarza KP.

⁴⁴ Władysław Witman został zatrudniony jako pracownik etatowy w KP PPR Mrągowo po 1 września 1948 r., APO, 1083/3, Protokół posiedzenia egzekutywy KP PPR Mrągowo z 01 września 1948 r., s. 59.

W latach 1946–1948 liczba kół PPR w powiecie systematycznie rosła. Pod koniec 1946 roku było ich 27, rok później – 61, w przeddzień zjednoczenia ponad sto. Dużo gorzej przedstawiała się sprawa z organizacją komitetów partyjnych na poziomie miast i gmin. W początkach 1946 roku podjęto nieudaną próbę utworzenia komitetów miejskich w Mikołajkach i w Mrągowie; obydwa pojawiły się w partyjnych statystkach dopiero w marcu 1947 roku⁴⁵. Na zebraniu egzekutywy KP w dniu 25 marca tego roku wyznaczono 10 towarzyszy mających tworzyć skład przyszłego KM PPR Mrągowo. Wśród nich znalazł się pracownik aparatu partyjnego Kazimierz Siewierz oraz co najmniej trzech członków KP (Cendrowski, Kapuścik, Szczupakowski)⁴⁶. Pierwsza konferencja sprawozdawczo-wyborcza miejskiej organizacji w Mrągowie odbyła się dopiero 18 kwietnia 1948 roku⁴⁷. Powiatowe władze wytypowały wówczas do KM: Zygmunta Koźmina z MO; Wentlanda z UB, Zarożną ze Starostwa; Rataja z ZSch; Leszczyńskiego, Dawidziaka i Ziółkiewicza z PKP; Dębskiego i Wędzicha z ZWM. W skład egzekutywy wyznaczono: Wentlanda, Koźmina, i Ziółkiewicza. Na sekretarza wytypowano Kapuścika, doświadczonego towarzysza, mającego za sobą pracę w jednej z najlepiej ocenianych komórek PPR – koła ulicy Armii Czerwonej w Mrągowie.

Równie długo trwały przygotowania do powołania komitetów gminnych PPR: pierwszy z nich powołano dopiero w styczniu 1947 roku w Jarzębowie (Woźnice), dwa miesiące później powstały KG w Baranowie, Sorkiewiczach (Sorkwity), Marcinkowie, Nawiadach i Pieczkach (Pieckach). Wydaje się, że jednoczesne powołanie aż 7 komitetów PPR (obydwa miejskie i pięć gminnych) więcej miało wspólnego z akcją propagandową zorganizowaną w związku z II powiatową konferencją sprawozdawczo-wyborczą (30 III 1947 r.), niż z faktem „dojrzewiania” struktur terenowych. W maju 1947 roku PPR w powiecie mrągowskim posiadała komórki w 36 na 109 gromad i w 7 z 9 gmin wiejskich⁴⁸, ale nadal były to wyłącznie pozycje statystyczne⁴⁹.

Mrągowska organizacja partyjna rosła stopniowo i – w ocenie władz partyjnych – dość wolno. Pod koniec 1946 roku PPR w powiecie liczyła 498 członków; rok później – 973. Szczyt osiągnięto we wrześniu 1948 roku, kiedy to KP miał

⁴⁵ Wydaje się jednak, że informacja o utworzeniu wówczas KM PPR Mikołajki był podana mocno przedwcześnie.

⁴⁶ Pełen skład KM PPR Mrągowo to: Siewierz, Chmielewski, Cendrowski, Szczupakowski, W. Wędzich, A. Parafianowicz, Kapuścik, Koniszewski, Ryszard Ciołkowski, Walerian Pawłowski, APO, 1083/3, Protokół posiedzenia egzekutywy KP PPR Mrągowo z 25 marca 1947 r., ss. 10–11. Funkcję I sekretarza KM PPR Mrągowo powierzono Siewierzowi, T. Willan, *Życie polityczne*, s. 251.

⁴⁷ APO, 1083/3, Protokół posiedzenia egzekutywy KP PPR Mrągowo z 13 kwietnia 1948 r., ss. 45–46.

⁴⁸ APO, 1083/7, Pismo KP PPR Mrągowo do KW PPR Olsztyn z 05 maja 1947 r. [stan organizacyjny PPR w powiecie Mrągowo], ss. 91–96.

⁴⁹ W październiku 1947 r. liczba komitetów gminnych znowu skurczyła się do pięciu, przy czym niezależnie od tego, czy owe KG zostały wybrane, czy „wyznaczone odgórnie” nie wykazywały żadnej działalności, patrz np.: APO, 1073/30, Sprawozdanie [z wyjazdu służbowego instruktora Wydziału Organizacyjnego KW PPR Olsztyn], 02 października 1947 r., ss. 25–31.

w ewidencji 1 342 członków. Aż do tego momentu Partia wyłącznie rosła. Jednak w październiku 1948 roku rozpoczęło się „czyszczenie szeregów”, czyli procedura uwalniania Partii z „elementu” niepewnego, prowadzona w ramach przygotowań do połączenia z PPS. W samym październiku usunięto z organizacji 27 osób, w listopadzie kolejnych 63. W efekcie, stan PPR w powiecie mrągowskim w momencie likwidacji (zjednoczenia) obliczano na 1 218 członków.

Jeśli wierzyć niepełnym danym, Partia od początku najsilniejsza była – poza samym Mrągowem, w którym skupiało się prawie 30% wszystkich jej członków – w gminie Wyszebork. Najłabsza natomiast w gminie Woźnice. Warto zaznaczyć, że PPR od początku do końca była znacznie liczniejsza od PPS. W końcu 1946 roku socjaliści mieli niespełna 200 członków, komuniści natomiast prawie 500. W momencie unifikacji partii (XII 1948 r.) stosunek sił wynosił 3,8:1 na korzyść PPR.

Trudno jest opisać strukturę wewnętrzną KP. Pierwsze uchwytnie jej kształty pojawiają się dopiero we wrześniu 1947 roku, kiedy mowa jest o „wydziałach”: organizacyjnym, rolnym i propagandowym. Wiadomo, że ponadto funkcjonował sekretariat, pojęty jako komórka obsługująca sekretarza, nie zaś znany z późniejszego okresu *quasi* – organ egzekutywy. Niezależnie od tego pracę członków Komitetu starano się organizować na bieżąco: każdemu z nich przyporządkowano konkretne koła i komitety gminne PPR (np. zasadą było, że kołami partyjnymi w MO i UB opiekował się I sekretarz). Opiekunowie mieli za zadanie m.in. regularne (przynajmniej dwukrotnie każdego miesiąca) odwiedzanie przydzielonych im ogniw. Jeżeli niewiele wynikało z podobnych prób, to głównie dlatego, że poza samym I sekretarzem w pracy partyjnej udzielali się jedynie szef PUBP i Starosta; pozostali towarzysze wchodzący w skład egzekutywy bądź Komitetu na ogół nie mieli czasu na pracę partyjną. W styczniu 1946 roku pojawiła się funkcja skarbnika KP, a najpóźniej w sierpniu 1947 roku kolportera prasy partyjnej (powierzono ją wówczas Józefowi Gromowi z Mikołajek). W tym samym okresie utworzono również funkcję rzecznika dyscypliny partyjnej.

W przeddzień zjednoczenia przy KP funkcjonowało koło prelegentów partyjnych skupiające sześć osób. PPR dysponowała trzema świetlicami partyjnymi, siedmioma bibliotekami (posiadającymi w sumie 512 książek), dwoma (nieczynnymi) ośrodkami szkolenia partyjnego i jednym kołem samokształceniowym (15 członków). Partia prowadziła też szkolenia polityczne, w których pod koniec 1948 roku uczestniczyli 130 członków PPR i 80 członków PPS. Szkolenia te prowadziło 13 wykładowców. W całym powiecie było 1793 prenumeratorów prasy partyjnej, ale nie było ani jednej gazetki ściennej. Siedziba KP PPR od początku do końca jego funkcjonowania znajdowała się przy ul. Żeromskiego 4 w Mrągowie⁵⁰.

⁵⁰ T. Willan twierdzi, że lokal PPR otwarto w dniu 21 lipca 1945 r., patrz: Idem, op. cit., s. 249.

3. PPR–PPS. Akcja zjednoczeniowa

Najpóźniej od października 1945 roku PPR i PPS posiadały oficjalną platformę współpracy w postaci Komisji Porozumiewawczej⁵¹. Zbierała się ona co kilka miesięcy zajmując zróżnicowaną tematyką: od spraw gospodarczych, poprzez ustalenia parytetowe dla wszelkiego rodzaju instytucji, po liczne konflikty personalno-prestiżowe pomiędzy członkami obu formacji. W oficjalnych stanowiskach silnie podkreślano ideową i polityczną zbieżność PPR i PPS ale wiosną 1948 roku, kiedy decyzja o połączeniu partii robotniczych stała się faktem, władze mrągowskiej PPR zaczęły stosować ostrą krytykę sojusznika. Wzywano do przeprowadzenia czystek w szeregach PPS, a kiedy one nastąpiły, uznano je za niewystarczające⁵². Szczególnym celem ataków personalnych uczyniono Feliksa Guisa, pierwszego burmistrza Mrągowa i przewodniczącego mrągowskiego PK PPS, (oba te stanowiska Guis utracił wiosną 1948 r.⁵³), traktowanego przez komunistów jak nieformalny przywódca tych PPS-owców, którzy nie śpieszyli się do utworzenia jednej partii robotniczej. Problem nie był wydumany, w okresie scalania organizacji nie udało się odnaleźć sporej grupy PPS-owskiego aktywu, a do PZPR ostatecznie wcielono jedynie nieco ponad połowę ex-PPS-owców (168 na 298).

W maju 1948 roku przeprowadzono reorganizację kół PPS na wzór analogicznych struktur PPR-owskich⁵⁴. W lipcu na poziomie powiatów pojawiły się komisje techniczno-organizacyjne, których zadaniem było m.in. zinventaryzowanie majątków obu stronnictw, uporządkowanie spraw ewentualnych długów oraz analiza „obsady personalnej” komitetów partyjnych⁵⁵. W październiku własną akcją „czyszczenia” szeregów przeprowadziła PPR, w listopadzie PPS zakończyła kolejną turę eliminowania „elementów niepożądanych”. Etap przygotowań do procesu scaleniowego zbliżał się do finału. 21 listopada socjaliści⁵⁶, a 17 listopada komuniści przeprowadzili konferencje, na których obrano delegatów na kongres zjednoczeniowy. Z ramienia KP PPR do Warszawy pojechał Józef Zgódka, PK PPS wydelegowało Albina Przychodniego.

W dniu 29 listopada 1948 roku na posiedzeniu Komitetu Współdziałania wojewódzkich struktur PPR i PPS ustalono składy osobowe komitetów powiatowych

⁵¹ APO, 1084/4, *passim*.

⁵² APO, 1073/69, Sprawozdanie KP PPR Mrągowo za maj 1948 r., s. 27; APO, 1073/69, Sprawozdanie KP PPR Mrągowo za czerwiec 1948 r., s. 34.

⁵³ R. Syrwił, *Od partnerstwa do wymuszonej „jedności”. Olsztyńska organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1945–1948*, Łódź 2004, ss. 158 i 338.

⁵⁴ APO, 1073/9, Protokół posiedzenia Wojewódzkiego Komitetu Współpracy PPR i PPS, Olsztyn 11 maja 1948 r., ss. 110–115.

⁵⁵ APO 1073/9, Protokół Komitetu Współdziałania PPR i PPS, Olsztyn 3.07.1948 r., ss. 123–124; APO, 1073/9, Protokół posiedzenia Komisji Techniczno-Organizacyjnej KW PPR i WK PPS, Olsztyn 05 maja 1948 r., s. 136.

⁵⁶ APO, 1094/9, Sprawozdanie i ocena konferencji wyborczych w dniu 21 listopada 1948 r., ss. 86–87; APO, 1094/9, Sprawozdanie Oddziału Organizacyjnego WK PPS w Olsztynie za miesiąc październik 1948 r., s. 84.

przyszłej „Zjednoczonej Partii Klasy Robotniczej”; obowiązywał klucz: 70% stanowisk dla członków PPR, 30% – PPS⁵⁷. W dniu 27 grudnia 1948 roku we wszystkich powiatach województwa odbyły się „posiedzenia komitetów powiatowych PPR–PPS” na których wybrane zostały komitety powiatowe nowego ugrupowania – Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej⁵⁸. W ten sposób w całym kraju, a więc również w Mrągowie, PPR zakończyła swoją działalność.

II. PZPR na ziemi mrągowskiej.

Zgodnie z komunikatem z dnia 28 grudnia 1948 roku przesłanym do KC PZPR z Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Olsztynie, dzień wcześniej w całym województwie odbyły się wspólne posiedzenia powiatowych władz PPR i PPS, na których powołano „nowe władze partyjne PZPR na szczeblu powiatowym”⁵⁹. Na zebraniach, poza samym ukonstytuowaniem się komitetów powiatowych PZPR, dokonano wyborów ich egzekutywy oraz I i II sekretarzy. W Mrągowie skład KP stanowiło 25 osób, z czego dziesięć wchodziło w skład jego organu wykonawczego, czyli egzekutywy⁶⁰. I sekretarzem został dotychczasowy I sekretarz KP PPR Mrągowo Józef Zgódka; II-gim Artur Nasiński, etatowy pracownik aparatu partyjnego (instruktor). Poza nimi do egzekutywy KP weszli: komendant powiatowy MO Bolesław Dróżdź⁶¹, burmistrz Mrągowa Władysław Kapuścik, szef PUBP Józef Kosiński, przewodniczący ZP ZMP Bolesław Kowalik, przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej Eugeniusz Przedworski⁶², inspektor szkolny Franciszek Sikora⁶³, Starosta Bronisław Zarzycki⁶⁴ oraz robotnik TOR⁶⁵ Stefan Stoczyński⁶⁶. Powołany w grudniu 1948 roku skład KP powstał w procedurze pozawyborczej i miał charakter tymczasowy. Postawiono przed nim dwa zadania: doprowadzenie akcji scaleniowej do końca (tj. połączenie ogniw PPR i PPS aż do poziomu kół) oraz

⁵⁷ APO, 1073/9, Protokół posiedzenia Komitetu Współdziałania PPR i PPS, Olsztyn 29 listopada 1948 r., s. 198.

⁵⁸ APO, 1073/26, Komunikat KW PZPR Olsztyn dla do KC PZPR w Warszawie, Olsztyn 28 grudnia 1948 r., s. 292.

⁵⁹ APO, 1073/26, Komunikat KW PZPR Olsztyn dla KC PZPR, Olsztyn 28 grudnia 1948 r., s. 292.

⁶⁰ W strukturze PZPR w każdym przypadku członkowie egzekutywy byli jednocześnie członkami komitetu.

⁶¹ Bolesław Dróżdź, ur. 09 marca 1919 r.; Komendant Powiatowy MO Mrągowo.

⁶² Eugeniusz Przedworski, ur. 02 stycznia 1900 r.; wykształcenie: 4 klasy szkoły powszechnej; przewodniczący PRN Mrągowo; w PPS od 1946 r.; od 1948 w PZPR.

⁶³ Franciszek Sikora, ur. 13 września 1905 r.; inspektor szkolny w pow. Mrągowo; członek egzekutywy i plenum KP PZPR Mrągowo, później m.in. Kurator Oświaty woj. olsztyńskiego, członek PWRN Olsztyn; w PZPR od 1948 r.

⁶⁴ Bronisław Zarzycki, ur. w marcu 1899 r.; wykształcenie: 6 klas szkoły powszechnej; w PPR od 1945 r.; Starosta mrągowski.

⁶⁵ TOR – terenowa obsługa rolnictwa, tu: w Mrągowie.

⁶⁶ APO, 1141/1134, s. 1.

uporządkowanie spraw związanych z członkostwem Partii. Wszystkie ogniwa PZPR na poziomie miast i gmin powstały jeszcze przed końcem 1948 roku, natomiast scalanie Partii na poziomie kół ukończono przed połową stycznia 1949 roku⁶⁷.

Unifikacja partii przeprowadzana była odgórnie, natomiast z chwilą jej zakończenia rozpoczął się ruch w stronę przeciwną: od kół ku komitetowi powiatowemu. Na zebraniach walnych, przy użyciu statutowej już formuły wyborczej, obrano składy komitetów miejskich (23 I 1949 r. w Mikołajkach⁶⁸, dwa dni później w Mrągowie) oraz gminnych (pomiędzy 2 a 13 II 1949 r.)⁶⁹ Jednocześnie w kołach wybrano 127 delegatów na I powiatową konferencję sprawozdawczo-wyborczą PZPR w Mrągowie⁷⁰. Na konferencji tej (27 II 1949 r.) obrano 25-cio osobowy Komitet Powiatowy w składzie nieznacznie tylko różniącym się od ustępującego. Po raz pierwszy wybrano 10 zastępców członka KP i sześciuosobową Komisję Rewizyjną (w tym 3 zastępców członka). W tym samym dniu KP wybrał spośród siebie egzekutywę. Józef Zgódka pozostał na stanowisku I sekretarza. W ten sposób zakończył się pierwszy, organizacyjny okres istnienia PZPR na ziemi mrągowskiej.

Termin „powiatowa organizacja partyjna” obejmował wszystkich członków Partii znajdujących się (zamieszkałych/pracujących) na terenie powiatu, tworzących tzw. masy członkowskie. „Masy” owe zorganizowane były w sieci ściśle szlerychizowanych ogniw, z których każde posiadało własne kompetencje, ciała władcze (organa) oraz organizację wewnętrzną. Niezbyswalną zasadą systemu ogniw organizacji partyjnej była jasno określona reguła podporządkowania. Najniżej usytuowane były tzw. podstawowe organizacje partyjne [POP], odpowiednik PPR-owskich i PPS-owskich kół⁷¹. Zjednoczona Partia dysponowała u progu 1950 roku 110 POP⁷²; dwadzieścia lat później było ich 169 (oraz 1 grupa kandydacka)⁷³, a w chwili likwidacji powiatu, PZPR miała na jego obszarze 165 POP/OOP⁷⁴. Wyżej drabiny decyzyjnej piętrzyły się tzw. instancje, czyli ogniwa partyjne posiadają-

⁶⁷ APO, 1073/39, s. 24; APO, 1152/16, Zebranie ogólne członków PZPR, Mrągowo 29 grudnia 1948 r., ss. 1–2.

⁶⁸ Niestety, źródła pozostają tu bardzo niejednoznaczne, wg innych zapisów, wybory w KM PZPR Mikołajki dożyły się dopiero 31 stycznia 1949 r., patrz: APO, 1141/1134, s. 31.

⁶⁹ APO, 1141/1134, Sprawozdanie KP PZPR Mrągowo za miesiąc styczeń 1949 r., Mrągowo 30 stycznia 1949 r.

⁷⁰ KM i KG PZPR nie posiadały uprawnień w zakresie delegowania na konferencje partyjne.

⁷¹ Administracja partyjna, niejako z rozpędu używała terminu „koła” przynajmniej do jesieni 1949 r. O nazewnictwie dla POP zdecydowała Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR o strukturze podstawowych organizacji partyjnych w zakładach produkcyjnych ze stycznia 1949 r.

⁷² W tym: 39 POP w zakładach pracy, 8 w PGR i 63 na wsi, patrz: APO, 1152/1, Protokół II konferencja powiatowa, Mrągowo 26 marca 1950 r.

⁷³ APO, 1152/95, Analiza rozwoju mrągowskiej organizacji partyjnej [...], 13 stycznia 1970 r.

⁷⁴ KM Mrągowo – 53; KMG Mikołajki – 38; KG Mrągowo – 25; KG Piecki – 25; KG Sorkwity – 24; APO, 1141/135; APO, 1141/178.

ce moc zmieniania (i narzucania) decyzji ogniw zaszerogowanych niżej. W latach 1949–1975 struktura PZPR posiadała dwie instancje (drugą był KP), od połowy 1975 roku już tylko jedną. Do grona ogniw I-szej instancji należały komitety miejskie (na ziemi mrągowskiej były tylko dwa: w Mrągowie i Mikołajkach) oraz w latach 1949–1954⁷⁵ i 1973–1990⁷⁶ komitety gminne. W latach 1955–1972 rolę komitetów gminnych przejęły komitety gromadzkie, które nie zawsze odpowiadały gromadom administracyjnym⁷⁷; ich struktura była płynna, budowana mozolnie, długo i niekonsekwentnie⁷⁸.

Odrębnego opisu wymaga organizacja partyjna Mikołajek, która przechodziła szereg przekształceń ustrojowych (KM PZPR w Mrągowie funkcjonował samodzielnie aż do rozwiązania się Partii). W latach 1949–1961 istniał tam samodzielny komitet miejski, ale 27 października 1961 roku połączył się on z działającym od 1960 roku komitetem gromadzkim (KGr PZPR Mikołajki). Na czele nowej struktury, Komitetu Miejsko-Gromadzkiego PZPR Mikołajki, stanęli: I sekretarz Stanisław Woliński oraz II sekretarz Stanisław Napierski. W końcu 1972 roku utworzono w Mikołajkach Komitet Miejsko-Gminny PZPR⁷⁹, który w połowie 1975 roku znalazł się poza olsztyńską wojewódzką organizacją partyjną.

W latach 1949–1975 najważniejszym organem powiatowej organizacji partyjnej była konferencja sprawozdawczo-wyborcza. Początkowo (do 1956 r.) zwoływano je corocznie, później zaś co 2–3 lata. Do podstawowych zadań konferencji należał wybór organów władzy partyjnej: komitetu powiatowego i komisji rewizyjnej (konferencja nie miała bezpośredniego wpływu na kształt egzekutywy KP, wybór sekretarza i sekretariatu KP). Ponadto, na konferencji dokonywano przeglądu dokonań mijającej kadencji oraz programowano działalność KP na kadencję nadchodzącą (na ogół miało to postać „uchwały”). W latach 1949–1975 organ ten zbierał się 16 razy⁸⁰. Uczestnikami konferencji byli przedstawiciele poszczególnych

⁷⁵ W latach 1949–1954 w pow. mrągowskim funkcjonowały KG PZPR w: Baranowie, Marcinkowie, Nawiadach, Pieckach, Rybnie, Sorkwicach, Ukcie, Woźnicach i Wyszemborku.

⁷⁶ W latach 1973–1975 w pow. mrągowskim funkcjonowały KG PZPR w: Mrągowie, Pieckach, Sorkwicach. W Mikołajkach powołano Komitet Miejsko-Gminny PZPR. Ogniwa te utrzymały się po likwidacji powiatów, ale KMG PZPR Mikołajki przeszedł w skład wojewódzkiej organizacji partyjnej w Suwałkach.

⁷⁷ W 1971 r. w powiecie funkcjonowały KGr: Baranowo, Marcinkowo, Nawiady, Piecki, Rybno, Sorkwity, Ukta, Użranki, Warpuny, Woźnice, Wyszembork.

⁷⁸ Pierwotnie powołane komitety gromadzkie (1954 r.) *de facto* nie funkcjonowały, trzeba je było „reaktywować”, co nastąpiło w okresie po marcu 1957 r., patrz: APO, 1152/5, Protokół IX konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 10 stycznia 1959 r.

⁷⁹ Mikołajki posiadały wspólny urząd dla miasta i gminy, patrz: Uchwała nr XXI/84/72 WRN z dnia 6 grudnia 1972 r., Dz.U. WRN nr 13, poz. 177, a co za tym idzie powstał jednolity Komitet Miejsko-Gminny PZPR Mikołajki.

⁸⁰ I – 27.02.1949 r.; II – 26.03.1950 r.; III – 09.12.1951 r.; IV – 17/18.01.1953 r.; V – 30.05.1954 r.; VI [VI] – 21.08.1955 r.; [VII] – 24/25.11.1956 r.; IX [VIII] – 10.01.1959 r.; IX – 09.01.1960 r.; X – 03.02.1962 r.; XII [XI] – 11.11.1964 r.; XIII [XII] – 12.11.1966 r.; XIV [XIII] – 01.03.1969 r.; XV [XIV] – 19.12.1970 r.; XVI [XV] – 20.01.1973 r.; XVII [XVI] – 18.01.1975 r.

POP – delegaci. Liczba tych ostatnich uzależniona była od wielkości ogniwa delegującego oraz tzw. klucza⁸¹.

Tabela 1. Liczba delegatów na powiatową konferencję sprawozdawczo-wyborczą w Mrągowie.

Rok konferencji	1949	1950	1953	1954	1956	1959	1960	1964	1969	1973	1975
Liczba delegatów	127	120	159	180	147	118	120	128	149	151	150

Konferencja sprawozdawczo-wyborcza jako organ statutowy PZPR, posiadała własną strukturę wewnętrzną, kompetencje oraz model funkcjonowania. Przede wszystkim posiadała organy wewnętrzne, wszystkie w postaci ciał kolegialnych. Do najważniejszych należało prezydium, ciało o charakterze oficjalno-organizacyjnym. Służyło głównie do honorowania towarzyszy wyróżniających się pośród mas członkowskich, teoretycznie zapewniało też poprawność prawno-organizacyjną konferencji (kolejność porządku obrad, wystąpień, ogłaszanie przerw itp.). W sferze wykonawczej wszystkie te funkcje realizował przewodniczący konferencji, którego obierano w głosowaniu jawnym na wstępie konferencji.

W toku obrad wybierano też szereg organów pomocniczych, tj. komisji: mandatową (ogłaszała prawomocność obrad); wnioskową/redakcyjną (sporządzała projekt uchwały konferencji); komisję matkę (sporządzała projekty list kandydatów w procedurze wyborczej); skrutacyjną (przeprowadzanie głosowań i ogłaszanie ich wyników). Klasyczny przebieg obrad obejmował: zagajenie, wybory (jawne) organów własnych konferencji, dyskusję, wybory władz statutowych organizacji partyjnej (komitetu) oraz przyjęcie uchwały.

W przerwach pomiędzy posiedzeniami konferencji sprawozdawczo-wyborczych najważniejszym organem powiatowej organizacji partyjnej był komitet powiatowy, przy czym zdecydowanie rozróżnić tu należy dwa mocno zespolone ze sobą, odrębne jednak byty: KP jako urząd powołany do administrowania „masami członkowskimi” oraz KP – najważniejszy w powiecie organ władzy partyjnej, potocznie określany mianem „plenum”. Komitet powiatowy jako organ statutowy („plenum”) funkcjonował wyłącznie poprzez zebrania plenarne, zwoływane średnio co 2–3 miesiące. Przez pierwszych kilka lat w jego skład wchodziło 23 do 25 osób (i 10 zastępców członka KP), od 1955 roku liczby te gwałtownie rosły: plenum skupiało na ogół ponad 40 osób.

⁸¹ Przykładem stosowania „klucza” może być konferencja powiatowa z 1973 r.: na 150 delegatów 4 wybrano w gminie Warpuny; 5 w Rybnie; 6 w Ukcie; po 7 w Baranowie, Nawiadach, Sorkwytach, Wyszemborku i Woźnicach; 9 w Pieckach; 11 w Marcinkowie; 22 w Mikołajkach, a najwięcej – 58 w Mrągowie.

Tabela 2. Liczba członków KP wybranych na konferencjach sprawozdawczo-wyborczych w Mrągowie.

Rok konferencji	1949	1950	1951	1953	1954	1955	1956	1959	1960	1962	1964	1966	1969	1970	1973	1975
Członkowie + zastępcy członka KP	25+ 10	23	25+ 10	23+ 10	25+ 10	40	41+ 11	33+ 11	37+ 11	41+ 5	43+ 7	43+ 7	43+ 10	43+ 10	43+ 13	43+ 13

Najpóźniej od 1963 roku⁸² przy KP funkcjonowały komisje problemowe, czyli dość obszerne ciała o charakterze doradczym, których składy powoływano tradycyjnie na drugim plenarnym posiedzeniu w każdej kadencji. Wchodzili doń zarówno członkowie KP, jak też ludzie spoza organizacji, zawsze jednak przewodził nimi jeden z sekretarzy KP bądź członków egzekutywy. Zadaniem komisji (oraz ich odpowiedników) było merytoryczne opracowanie materiałów, które stanowiły przedmiot obrad plenarnych. Ilość i nazwy komisji zmieniały się w czasie, lecz nie były to różnice zasadnicze. Trzon stanowiły komisje: organizacyjna, propagandowa (ideologiczna), młodzieżowa oraz funkcjonujące na prawach komisji zespoły (ds. skarg i wniosków; administracyjny). Specjalną pozycję posiadał Komitet ds. Rolnictwa, najliczniejszy z organów pomocniczych KP. O jego randze świadczy chociażby liczebność, np. w 1970 roku skupiał 27 osób, podczas gdy wszystkie komisje i zespoły gromadziły łącznie 105 osób⁸³.

W latach 1948–1975 przez Komitet Powiatowy w Mrągowie przewinęło się co najmniej 355 osób, a przez jego egzekutywę co najmniej 106 osób⁸⁴. W tym samym okresie w mragowskim KP 33 osoby zajmowały stanowisko sekretarza⁸⁵, z czego jedenaście sprawowało funkcję I sekretarza: Józef Zgódka (28 XII 1948 r. ~ V 1949 r.); Jan Olzak (~V 1949 r. – 26 III 1950 r.); Kazimierz Rokoszewski⁸⁶ (26 marca 1950 r. ~IX 1951 r.); Marian Machel⁸⁷ (~IX ~X 1951 r.); Stanisław Zabłocki⁸⁸ (~X 1951 r. – 30 I 1954 r.); Henryk Kiełbik (30 I 1954 r. – 04 IV 1955 r.); Robert

⁸² Patrz: Wytyczne Sekretariatu KC PZPR z 1963 r. ws. zasad organizowania i głównych kierunków działania komisji problemowych KP; Uchwała BP KC PZPR z 1963 r. ws. koordynacji działalności organizacji partyjnych na odcinku rolnictwa i powołania Komitetu ds. Rolnictwa; List sekretarza KC PZPR z 1963 r. ws. pracy komisji organizacyjnych.

⁸³ APO, 1152/12, Protokół XV powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 19 grudnia 1970 r.

⁸⁴ Obliczenia dot. wyłącznie członków KP i egzekutywy KP wybieranych podczas konferencji sprawozdawczo-wyborczych. Obliczenia nie obejmują zastępców członka KP.

⁸⁵ Dane dot. wyłącznie sekretarzy obranych na konferencjach sprawozdawczo-wyborczych.

⁸⁶ Kazimierz Rokoszewski, s. Wawrzyńca, ur. w 1923 r. w Łodzi; wykształcenie wyższe. W PZPR od 1948 r.; sekretarz KW PZPR Olsztyn 1956–1957 i 1960–1965; członek egzekutywy KW PZPR Olsztyn 1950–1965; zastępca przewodniczącego WK FJN.

⁸⁷ Marian Machel, ur. w 1922 r.; wykształcenie: „średnie niepełne”.

⁸⁸ Stanisław Zabłocki, ur. w 1921 r.; wykształcenie: 2 klasy szkoły powszechnej.

Kramkowski (04 IV 1955 r. – 25 XI 1956 r.); Henryk Kluf⁸⁹ (25 XI 1956 r. – 16 XI 1957 r.); Jerzy Kubicki (16 XI 1957 r. – 02 IX 1961 r.); Witold Słowikow (02 IX 1961 r. – 11 IV 1968 r.); Kazimierz Grynys⁹⁰ (11 IV 1968 r. – 02 VI 1975 r.)

W sekretariacie KP do roku 1956 istniało stanowisko II sekretarza, później zastąpiono je funkcją sekretarza organizacyjnego. Ponadto istniały stanowiska sekretarza rolnego i propagandowego. Na ostatniej z powiatowych konferencji wyborczych (styczeń 1975 r.) odstąpiono od określania 'branż' sekretarzy.

Do najważniejszych kompetencji KP należało dokonywanie wyboru składu egzekutywy (w tym sekretarzy), co odbywało się zazwyczaj na pierwszym posiedzeniu w kadencji, zwoływanym na ogół jeszcze w trakcie konferencji sprawozdawczo-wyborczej. Do zadań „plenium” należało też dokonywanie zmian personalnych w egzekutywie (powoływanie i odwoływanie członków) oraz programowanie i nadzorowanie działalności egzekutywy i sekretarzy. „Plenum” posiadało również własne uprawnienia w zakresie nomenklatury.

Tabela 3. Liczba członków egzekutywy KP wybranych na konferencjach sprawozdawczo-wyborczych.

Rok konferencji	1950	1951	1953	1954	1955	1956	1959	1960	1962	1964	1966	1969	1970	1973	1975
Członkowie egzekutywy KP	9	9	8	9	9	10	9	8	11	11	9	11	10	13	13

Organami KP były również: egzekutywa oraz Komisja Rewizyjna, natomiast Komisja Kontroli Partyjnej stanowiła organ powiatowej organizacji partyjnej⁹¹.

KP jako urząd administrowania organizacją partyjną obsługiwany był przez tzw. aparat, tj. etatowych pracowników politycznych. Wiedza o jego kształcie w latach 40-tych ma charakter szcątkowy. Pierwsze dane o etatowych pracownikach KP PPR pochodzą z września 1945 roku. Partia zatrudniała wówczas dwie osoby: I sekretarza i „pomoc biurową”⁹². W połowie 1946 roku obsada KP

⁸⁹ Henryk Kluf, ur. w 1920 r.; pracownik umysłowy; wykształcenie średnie.

⁹⁰ Kazimierz Grynys, syn Piotra, ur. w 1934 r. w ZSRG; wykształcenie wyższe: socjolog. W PZPR od 1953 r. Pracownik ZP ZMP, potem ZW ZMP, od 1958 r. Komendant Chorągwi Mazurskiej ZHP w Olsztynie, od 1962 r. w aparacie KW „gdzie zajmował się działalnością organizacji młodzieżowych” [był starszym instruktorem KW PZPR Olsztyn]. W okresie 11.04.1968 – 02.06.1975 członek plenum, egzekutywy i I sekretarz KP PZPR Mrągowo, członek plenum KW PZPR Olsztyn (II 1969 – XI 1975) później m.in.: członek egzekutywy KM PZPR Mrągowo (od XII 1983 r. do 1989 r.) i sekretarz propagandy KM PZPR Mrągowo (od X 1986 r. do 1989 r.). W latach 70-tych i 80-tych dyrektor hotelu „ORBIS” („Mrongovia”) w Mrągowie.

⁹¹ W sensie formalnym sekretarze KP, podobnie jak Sekretariat KP, nie stanowili organów. Od 1986 r. funkcjonowały komisje kontrolno-rewizyjne łączące funkcje komisji kontroli partyjnej i kontroli rewizyjnych.

⁹² „Kancelistka” – prawdopodobnie była nią Helena Witkowska (ur. 27 stycznia 1915 r.), którą w styczniu 1946 r. włączono w skład egzekutywy KP PPR.

zwiększyła się do czterech osób. Etaty te przejęli przybyli z Olsztyna Wawrzyniec Lis i Tadeusz Skrajnowski⁹³. Obaj objęli stanowiska instruktorów, a ich zatrudnienie związane było z przygotowaniem do tzw. referendum ludowego. Od grudnia 1946 roku do końca 1948 roku etatowy stan mrągowskiego KP utrzymywał się na poziomie sześciu pracowników, z czego cztery etaty obejmowały stanowiska polityczne⁹⁴. Ponadto w marcu 1948 roku mrągowski Komitet otrzymał z Olsztyna dwa etaty przeznaczone dla komitetów gminnych; podzielono je na pół i przyznano (w kwocie po 3 000 zł) dla sekretarzy w Ukie (Jerzy Wróbel); Wyszemborku (Suszczyński); Sorkwicach (Edmund Osiecki) oraz KM w Mrągowie (Tadeusz Paszkowski). Wiadomo też, że we wrześniu 1948 roku KP otrzymał kolejny etat, którym obsadzono Władysława Witmana⁹⁵. Zachowane materiały pozwalają ponadto stwierdzić, że jesienią 1948 roku⁹⁶ wśród pracowników politycznych KP znajdowali się: specjalistka od „spraw kobiecych” Maria Gromadzka⁹⁷ oraz Jan Hetman. Bezpośrednio po scaleniu PPR i PPS w KP istniały dwa etaty⁹⁸, ale stan ten szybko uległ zmianie. W 1952 roku w całym powiecie były 23 etaty polityczne, z czego 13 przypadło na KP⁹⁹. W roku następnym przydzielono do Mrągowa kolejne cztery etaty, z czego trzy przyznano funkcjonującym w PGR-ach Komitetom Zespołowym PZPR. Etatowymi pracownikami byli wszyscy I sekretarze komitetów gminnych oraz I sekretarz KM PZPR w Mrągowie, ale sekretarzowi KM Mikołajki podobnego przywileju nie udzielono¹⁰⁰. W 1956 roku w powiecie istniało 29 etatów politycznych; po Październiku zredukowano je do 16: dwóch sekretarzy KP, 10 instruktorów obsługujących „teren” oraz czterech pracowników administracyjnych¹⁰¹. W latach 50-tych zmorą organizacji była płynność kadr oraz ich fatalny poziom: tylko w latach 1953–1954 za pijaństwo i gwałty usunięto aż pięciu pracowników Partii¹⁰². W chwili likwidacji KP, PZPR na ziemi mrągowskiej dysponowała pięcioma etatami politycznymi – zajmowali je sekretarze (po jednym w każdym z komitetów)¹⁰³, w przeddzień stanu wojennego aparat mrągowski tworzyło 10 osób¹⁰⁴.

⁹³ Tadeusz Skrajnowski, ur. 24 maja 1924 r. Od 01 lipca 1946 r. pracownik etatowy KP PPR Mrągowo – instruktor.

⁹⁴ APO, 1073/5, Wykaz pracowników etatowych PPR w województwie olsztyńskim wg stanu na 1947 r.

⁹⁵ APO, 1083/3, Protokół posiedzenia egzekutywy KP PPR Mrągowo z dnia 01 września 1948 r., s. 59.

⁹⁶ APO, 1073/69, s. 70.

⁹⁷ Maria Gromadzka ur. 13 sierpnia 1923 r. w Budowli, pow. Grodno; w PPR od 1947 r. Wiosną 1948 r. zaliczała się do grona osób tworzących sprawozdawczość KP; 29.12.1948 r. była już pracownikiem GS „Sch” Mrągowo.

⁹⁸ APO, 1152/1, Protokół [I] konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 27 lutego 1949 r.

⁹⁹ APO, 1141/873, Wykaz pracowników politycznych KW [PZPR w Olsztynie] na dzień 14.03.1952 r., ss. 1–48.

¹⁰⁰ APO, 1152/2, Protokół IV konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 17/18 stycznia 1953 r.

¹⁰¹ APO, 1152/4, Protokół konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 24/25 listopada 1956 r.

¹⁰² APO, 1152/3, Protokół V[I] konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 30 maja 1954 r.

¹⁰³ APO, 1141/1782; Protokół posiedzenia plenarnego KW PZPR, Olsztyn 2 czerwca 1975 r., APO, 1141/135, ss. 248–251.

¹⁰⁴ Wg stanu na 01 listopada 1981 r. w: KM PZPR Mrągowo były 2 etaty (I i II sekretarz); w KG Mrągowo – 4 (I sekretarz, kierownik Ośrodka Pracy Ideowej [OPI]; I sekretarz KZ PGR Szestno); w KG Piecki – 2 (I i II sekretarz); w KG Sorkwity – 2 (I sekretarz i kierownik OPI), APO, 1141/1740, ss. 160–174.

W momencie scalenia PPR i PPS szeregi powiatowej organizacji partyjnej liczyły ok. 1,5 tys. członków i kandydatów. Były to jednak wyłącznie dane statystyczne, poddane weryfikacji wykazały nieco mniejszą liczebność szeregów¹⁰⁵. Słabe tempo wzrostu w kilku kolejnych latach (bazowej kwoty 1,5 tys. członków nie udało się osiągnąć aż po lata 60-te) wynikały głównie z powtarzanych akcji „oczyszczania” szeregów – efekt uchwały KC w sprawie wzrostu i regulowania składu partii¹⁰⁶. Poważny, blisko 30% spadek w szeregach powiatowej PZPR odnotowano w okresie popaździernikowym. Spadek ten udało się wyhamować dopiero w 1959 roku. W następnych latach Partia systematycznie rosła osiągając apogeum w 1970 roku (2872 członków i kandydatów). W momencie likwidacji KP skupiał 2682 członków i kandydatów.

Tabela 4. Liczba członków i kandydatów w powiecie mragowskim. Wybrane lata.

Rok	Członkowie i kandydaci
1948 XII	1 431
1950	1 410
1955	1 333
1960	1 143
1970	2 872
1974	2 708
1975 VI	2 682

Źródło: obliczenia własne na podstawie: APO, 1141/135; APO, 1141/1134; APO, 1141/1135; APO, 1141/1073; APO, 1141/1782; APO, 1152/4; APO, 1152/6. Dane za 1955 r. dot. połowy roku.

Nieco trudniej jest ustalić liczebność szeregów w okresie 1975–1990, tj. po likwidacji KP. Na ziemi mragowskiej funkcjonowały wówczas równorzędne wobec siebie, podległe bezpośrednio właściwym komitetom wojewódzkim¹⁰⁷, komitety gminne w: Mragowie, Piecach, Sorkwicach, miejsko-gminny w Mikołajkach oraz miejski w Mragowie. Liczbę członków PZPR dla tego okresu ustalić więc można wyłącznie w oparciu o sumowanie stanów ww. ogniw. Tak uzyskane dane pozwala-

¹⁰⁵ W sierpniu 1949 r., tj. po zakończeniu akcji scaleniowej, doliczono się 1346 wydanych legitymacji PZPR, APO, 1152/16, Protokół posiedzenia KP PZPR, Mragowo 29 sierpnia 1949 r., ss. 11–15.

¹⁰⁶ Uchwała KC w sprawie wzrostu i regulowania składu partii, grudzień 1951, w: *Zbiór uchwał KC PZPR w sprawach pracy wewnątrzpartyjnej*, Warszawa 1955.

¹⁰⁷ W latach 80-tych nie brakowało tendencji do odtworzenia struktur *quasi* powiatowych. Np. funkcjonujący od wiosny 1982 r. Rejon Pracy Partyjnej obejmował obszar dawnego KP PZPR Mragowo pomniejszony jedynie o KMG PZPR Mikołajki, który funkcjonował wówczas poza organizacją partyjną województwa olsztyńskiego.

ją stwierdzić, że w końcu 1980 roku na opisywanym terenie było ok. 2,5 tys. członków Partii, natomiast ostatnie wiarygodne dane (z końca 1988 r.) wykazują ich ok. 1,8 tys.¹⁰⁸ Zdecydowanie największą strukturą partyjną w powiecie dysponował Komitet Miejski w Mrągowie, skupiał on bowiem od 40 do 50% wszystkich członków PZPR w powiecie.

Tabela 5. KM PZPR Mrągowo i Mikołajki, członkowie i kandydaci PZPR w latach 1948–1988.

	XII 1948	1950	1964	1968	1973	1975	1979	1988
KM Mrągowo	582	548	604	857	1070	1084	1055	880
KM Mikołajki	69	55	199	306	640	632	b.d.	b.d.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: APO 1141/1134; APO 1141/1135; APO, 1141/1738; APO; 1141/1741; APO; 1141/1795; APO, 1141/1826.

Łączna liczebność struktur wiejskich oscylowała w latach 50-tych wokół liczby 800 członków i kandydatów, w początkach lat 70-tych między 1,3 a 1,4 tys. (tymczasem w samym Mrągowie było ich blisko 1,1 tys.) Poza miastami, PZPR najsilniejsza była zawsze w gminie Piecki.

Tabela 6. Komitety gminne PZPR pow. mrągowskiego. Członkowie i kandydaci. Stan na grudzień 1949 r.

Baranowo	102
Marcinkowo	95
Nawiady	50
Piecki	71
Rybno	70
Sorkwity	109
Ukta	129
Woźnice	42
Wyszembork	118

¹⁰⁸ Nie udało się uzyskać informacji o liczbie członków KMG Mikołajki w latach 1976–1989, ostatnie dostępne dane dot. czerwca 1975 r., kiedy to w tej organizacji znajdowało się 632 członków i kandydatów PZPR.

Tabela 7. Komitety gromadzkie PZPR pow. Mrągowskiego. Członkowie i kandydaci. Stan na dzień 31.12.1970 r.

Baranowo	139
Marcinkowo	142
Nawiady	110
Piecki	174
Rybno	97
Sorkwity	132
Ukta	152
Uźranki	92
Warpuny	88
Woźnice	140
Wyszębork	131
Baranowo	139
Marcinkowo	142
Nawiady	110
Piecki	174
Rybno	97
Sorkwity	132
Ukta	152
Uźranki	92
Warpuny	88
Woźnice	140
Wyszębork	131

Stałym powodem troski instancji powiatowej był nie tylko wzrost liczby członków organizacji, ale również jego socjalny, czy też klasowy profil. Z wielu względów określano go jako niewłaściwy. Pomimo bowiem, że powiat posiadał charakter wybitnie rolniczy, a samo rolnictwo stanowiło priorytet polityki gospodarczej zarówno województwa jak i powiatu, to właśnie na wsi Partia była stosunkowo najsłabsza. Niezależnie od badanego okresu, ludność wiejska stanowiła tu wyraźną większość: w 1950 roku wynosiła ponad 72%, a dwadzieścia lat później około 62% mieszkańców

ziemi mrągowskiej. Jednocześnie jednak mieszkańcy wsi stanowili zaledwie 55–57% stanu członkowskiego PZPR co oznacza, że w szeregach Partii brakowało przynajmniej tysiąca członków mieszkających i pracujących poza obrębem miast. Gdyby udało się tych ludzi wciągnąć do organizacji, Partia w powiecie wzrosłaby o 30–40%. Obliczenia te potwierdzają inne wskaźniki. W 1970 roku upartyjnienie wsi obliczano na 10%, miast na ponad 13%, a średnią dla powiatu – 11,2%¹⁰⁹. W praktyce było jeszcze gorzej, wiele wskazuje bowiem na to, że ww. wskaźniki dla wsi były sztucznie zawyżane poprzez stosowanie metod administracyjnych. Inaczej nie sposób zrozumieć faktu, że o ile upartyjnienie załóg PGR sięgało 30%, to dla gospodarstw indywidualnych nie sięgało nawet 10%. W tym samym okresie skrupulatnie wyliczano, że na 4019 gospodarstw prywatnych w powiecie, jedynie 397 rolników indywidualnych należało do PZPR¹¹⁰. Niewiele poprawiał sytuację nabór młodych rolników w szeregi. Legitymację przyjmowali na ogół ci, którzy traktowali ją jako sposób na awans i ucieczkę do miasta. Młodzi rolnicy, wstępując do Partii, obejmowali stanowiska w administracji, co nie poprawiało partyjnych statystyk „klasowych” – zaszerogowanie odnosiło się wszak do miejsca pracy, nie zaś pochodzenia społecznego. Partia na wsi była słaba nie tylko w sensie liczby członków, ale i w sensie struktur. Luki w sieci ogniw partyjnych nazywano „białymi plamami”; w latach ’50-tych w 40 do 50 (na 109) gromad nie istniała żadna komórka PZPR¹¹¹. W późniejszym okresie było niewiele lepiej: w 1968 roku nadal w 24 sołeckich wsiach nie istniały POP¹¹². Natomiast tam, gdzie istniały, zaliczały się do najmniejszych (tj. skupiających do 15 członków) i latami nie odnotowywały nowych przyjęć w szeregi. Udział ludności chłopskiej w strukturach powiatowej organizacji partyjnej nieustannie malał¹¹³. Inny wątek zagadnienia stanowi fakt, że to właśnie chłopci (rolnicy) stanowili najliczniejszą grupę wśród członków skreślanych bądź wydanych z PZPR. Nie tylko luki w organizacji partyjnej na wsi psuły statystyki. Klasowy profil formacji nie pasował do jej rzeczywistego obrazu: w 1970 roku ponad 43% jej członków sklasyfikowano jak pracowników umysłowych¹¹⁴ i był to standard

¹⁰⁹ APO, 1152/12, Protokół XV konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo, 19 grudnia 1970 r.

¹¹⁰ Rolnicy (właściciele gruntów) stanowili ok. 12% członków PZPR w powiecie, w 1971 r. było ich 338, patrz: APO, 1152/103, Ocena rozwoju mrągowskiej organizacji partyjnej w oparciu o roczną ankietę statystyczną za okres 01.01.1971 – 31.12.1971, ss. 37–45.

¹¹¹ APO, 1152/16, Analiza wzrostu i rozbudowy organizacji partyjnej za rok 1951 w pow. Mrągowo, ss. 187–198.

¹¹² APO, 1152/9, Referat sprawozdawczy na powiatową konferencję przedzjazdową, Mrągowo 28 września 1968 r.

¹¹³ Dużo zależało od przyjętej metodologii statystycznej, niemniej obliczano, że o ile chłopci stanowili ok. 31% w końcu 1950 r. o tyle w 1972 r. już tylko nieco ponad 11% członków PZPR w pow. Mrągowo, patrz: APO, 1152/16, Analiza wzrostu i rozbudowy organizacji partyjnej za rok 1951 w pow. Mrągowo; APO, 1152/14, Referat sprawozdawczy na XVI konferencję sprawozdawczo-wyborczą, Mrągowo, 20 stycznia 1973 r.

¹¹⁴ W 1970 r. najwyższy wskaźnik upartyjnienia (98%) odnotowano w MO, w prokuraturze powiatowej upartyjnienie wynosiło 50% zatrudnionych (do PZPR należeli wszyscy prokuratorzy), w sądzie powiatowym – 22%, (do Partii należało 3 na 4 sędziów). W Komendzie Powiatowej Straży Pożarnej upartyjnienie wynosiło 25%;

całego czterdziestolecia istnienia Partii. Jakkolwiek bowiem nie wahałby się udział urzędników w składach członkowskich, zawsze stanowili oni grupę najliczniejszą. W mrągowskim KM, najistotniejszej po likwidacji KP strukturze lokalnej, w latach 80-tych udział pracowników umysłowych zbliżał się do 75% wszystkich członków organizacji. W 1987 roku upartyjnienie pracowników fizycznych wynosiło niespełna 5%. Średnie upartyjnienie w zakładach pracy Mrągorowa wynosiło 11%, przy czym najwyższe było w resorcie spraw wewnętrznych (w oświacie ~18%; budownictwie ~10%, przemyśle ~7%, ochronie zdrowia ~5%)¹¹⁵. Fatalnie dla PZPR przedstawiała się sprawa aktywizacji młodzieży, jedynie ok. 2% osób z tej grupy należało do Partii, chociaż nadal co czwarty z mieszkańców miasta w wieku lat 18–29 należał do ZSMP. Objawem słabnącej pozycji PZPR w okresie po wprowadzeniu stanu wojennego był fakt że ok. 35% członków PZPR nie wstąpiło do nowych, utworzonych w ramach „normalizacji” związków zawodowych, pomimo istnienia partyjnych uchwał obligujących ich do tego¹¹⁶.

Jednym z podstawowych narzędzi władzy PZPR był tzw. system nomenklaturowy, tj. zasada obsadzania wszelkich istotniejszych stanowisk (nie tylko kierowniczych) wyłącznie za zgodą i akceptacją właściwych organów partyjnych. I chociaż rację ma Andrzej Paczkowski, że nomenklatura jako jednolity system kontroli aparatu państwowego mogła powstać dopiero po 1948 roku¹¹⁷, to jej elementy funkcjonowały od zarania Polski Ludowej. PPR od samego początku swoją siłę oddziaływania mierzyła stanowiskami, jakie zajmowali jej członkowie¹¹⁸. W lipcu 1946 roku Partia miała w Starostwie nie tylko Starostę i wicestarostę, ale również cztery referentki, cztery „siły kancelaryjne” i dwóch woźnych¹¹⁹. „W terenie” w tym samym czasie PPR posiadała ośmiu wójtów i 14 sołtysów. Rok później (V 1947 r.) w szeregach organizacji znajdowało się siedmiu wójtów i tyluż sekretarzy gmin oraz 36 sołtysów¹²⁰ (w całym powiecie było wówczas 9 gmin i 112 sołectw). Ale już wcześniej PPR mogła uznać, że przejęła stery wszystkich najważniejszych punktów władzy w powiecie¹²¹: w jej rękach były, poza ww., m.in.

w przedsiębiorstwach budowlanych 11–13%, najniższe było w placówkach służby zdrowia, patrz: APO, 1152/95, Informacja zespołu administracyjnego KP PZPR o stanie bezpieczeństwa i porządku publicznego w pow. Mrągorowo, Mrągorowo 24 luty 1970 r., ss. 100–119; APO, 1152/12, Sprawozdanie KP PZPR Mrągorowo na XV konferencję sprawozdawczo-wyborczą, Mrągorowo 19 grudnia 1970 r., ss. 23–84.

¹¹⁵ APO, 1166/19, Protokół plenum KM PZPR Mrągorowo z 26 lutego 1988 r.

¹¹⁶ APO, 1166/9, Protokół miejskiej konferencji sprawozdawczej, Mrągorowo 02 marca 1985 r.

¹¹⁷ A. Paczkowski, *System nomenklatury w: Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, pod red. A. Paczkowski, Warszawa 2003, ss. 115–140.

¹¹⁸ Np. Starosta Krzewiński zapewniał, że „przedsiębiorstwa przemysłowe jak: młyny i gorzelnie przejęte będą przez partię, gdy tylko zjawią się ludzie odpowiedni do ich obsadzenia”, cyt. za: APO, 1083/3, Protokół nr 3 posiedzenia KP PPR Mrągorowo z 11 sierpnia 1945 r., s. 3.

¹¹⁹ APO, 1083/7, Ankieta sprawozdawcza KP PPR [Mrągorowo] za lipiec 1946 r., s. 35.

¹²⁰ APO, 1083/7, Pismo do WK PPR Olsztyn [stan organizacyjny PPR w powiecie Mrągorowo], Mrągorowo 05 maja 1947 r., ss. 91–96,

¹²¹ APO, 1083/7, Sprawozdanie KP PPR Mrągorowo za marzec 1947 r., ss. 80, 81.

stanowiska: przewodniczącego PRN, szefa PUBP i komendanta powiatowego MO. Na jesieni 1947 roku Partia obliczała, że „odcinek administracyjny został obsadzony w 70% przez członków PPR”¹²². Wśród nowych zdobywczy znajdował się wówczas fotel burmistrza Mikołajek. Zajął go (choć na krótko) członek PPR, poprzednio przewodniczący MRN Mikołajki, Kazimierz Ściegorz. Wiceburmistrzem w tym mieście został inny członek PPR, Bolesław Ambroziewicz (wcześniej p.o. sekretarza Zarządu Miejskiego¹²³). Burmistrzem Mragowa pozostał (od 1945 r.) Feliks Guis, członek PPS. We wszystkich powołanych latem 1946 r. radach narodowych powiatu PPR obsadziła 32 z 66 mandatów.

W swoim dojrzałej postaci (1970 r.) wykaz nomenklaturowy dla powiatu obejmował 265 stanowisk (bez uwzględnienia funkcji partyjnych)¹²⁴. Najwięcej, 138 leżało w gestii egzekutywy KP, 45 zatwierdzał Sekretariat KP, a 82 opiniowali sekretarze resortowi KP (organizacyjny – 17, rolny – 6, propagandy – 59). Lista nomenklaturowa podzielona była na pionierskie i branżowe; najliczniejsze grupy stanowisk dotyczyły produkcji rolnej (58) i aparatu państwowego. Aby uświadomić zasięg oddziaływania systemu można dla przykładu podać, że w nomenklaturze znajdowali się wszyscy kierownicy szkół podstawowych, urzędów pocztowych, przewodniczący organizacji społecznych (ZNP, ZHP, LOK, PCK, LZS, ZMS, ZMW), a także kierownik apteki, ogniska artystycznego i archiwum państwowego. Po likwidacji KP kompetencje wynikające z wykazów nomenklaturowych przeszły na komitety miejskie i gminne PZPR¹²⁵. W 1979 roku w nomenklaturze KM PZPR Mragowo było przynajmniej 91 stanowisk (bez stanowisk zastrzeżonych przez KW i bez funkcji partyjnych)¹²⁶. W 1985 roku, po zakończeniu odbudowywania systemu, Partia ustaliła 49 stanowisk kierowniczych w mieście objętych rekomendacją instancji¹²⁷, trzy lata później było ich 56¹²⁸.

PZPR w kryzysie

Wśród regularnych kryzysów dotyczących partię rządzącą PRL, w Mragowie wyraźnie zaznaczyły się dwa: Październik 1956 roku i „solidarnościowy

¹²² APO, 1083/7, Sprawozdanie KP PPR Mragowo za listopad 1947 r., ss. 124–131.

¹²³ APO, 1083/7, Sprawozdanie KP PPR Mragowo za grudzień 1947 r., ss. 132–142.

¹²⁴ APO, 1152/95, Plan realizacji wytycznych Sekretariatu KC ws. zasad i trybu opiniowania kadr objętych nomenklaturą instancji partyjnych, Mragowo 20 stycznia 1970 r., ss. 52–68. W 1973 r. sam KP PZPR Mragowo dysponował listą 184 stanowisk nomenklaturowych, APO, 1152/14, Sprawozdanie KP PZPR Mragowo z kadencji 1970–1972 na XVI konferencję sprawozdawczo-wyborczą, Mragowo 20 stycznia 1973 r., ss. 23–70.

¹²⁵ APO, 1141/1736, Wykaz stanowisk objętych nomenklaturą KC, KW, KM, KD, KMG, KG/KZ, [1976 r.], ss. 5–20.

¹²⁶ APO, 1166/17, ss. 68–71.

¹²⁷ APO, 1166/9, Protokół miejskiej konferencji sprawozdawczej, Mragowo 02 marca 1985 r.

¹²⁸ APO, 1166/19, Protokół posiedzenia plenum KM PZPR Mragowo z 26 lutego 1988 r.

karnawał” lat 1980/81. Wydaje się, że Poznański Czerwiec '56, podobnie jak Grudzień '70, uszedł uwadze tutejszych towarzyszy¹²⁹, natomiast Marzec '68 dla mrągowskiej PZPR zogniskował się w personalnym konflikcie pomiędzy Przewodniczącym PPRN Marianem Piwońskim a I sekretarzem KP Witoldem Słowikowem. Sprawę rozstrzygnąć musiała instancja wojewódzka, a zakończyła się ona utratą stanowiska przez obydwu oponentów¹³⁰. Tłumacząc na plenum KP interwencję KW, jeden z jej sekretarzy – Andrzej Fornal – mówił m.in., że część pracowników aparatu państwowego w Mrągowie „w czasie agresji Izraela na kraje arabskie wbrew oficjalnej linii politycznej naszego rządu poparła agresywny kurs polityki Izraela”, a sam Przewodniczący Piwoński winien był lekceważenia sprawy „masówek potępiających Izrael”¹³¹. Sprawa nie miała dalszych konsekwencji; plenum KP w odrębnym adresie wyraziło dla „tow. Wiesława pełne poparcie w działaniu na rzecz oczyszczenia aparatu partyjnego i państwowego z wszelkiej maści opozycjonistów i wrogów”¹³².

Rebelia społeczna roku 1956 dla PZPR oznaczała również poważny wewnętrzny kryzys organizacyjny. Wśród jego przejawów wyróżnić można dwa dominujące wątki: szybko postępującą dezintegrację struktur oraz nie mający precedensu wybuch wolnego słowa. Pierwszy z owych wątków daje się zobrazować liczbami: między początkiem 1956 roku a końcem 1958 roku z organizacji mrągowskiej ubyło 339 towarzyszy, a więc 25 % stanu. Komisje weryfikujące członków Partii w okresie październik 1956 – marzec 1959 roku wykluczyły bądź skreśliły z wykazów członkowskich 274 osoby¹³³. W tym samym okresie akcesy do PZPR były rzadkością, a przyjęcia w szeregi śladowe; partyjne przybudówki (LK, ZBoWiD, TPPR) faktycznie zaprzestały działalności, organizacje młodzieżowe (poza ZHP) nie istniały; rozwiązały się wszystkie rolnicze spółdzielnie produkcyjne w powiecie – flagowe instytucje ustroju. W gruzach leżała tzw. dyscyplina partyjna, np. składki opłacało zaledwie ok. 50% członków¹³⁴.

Równie poważne były zmiany personalne: w wyniku wyborów przeprowadzonych w listopadzie 1956 roku, stanowiska utraciło 3 z 4 sekretarzy, 9 z 11 członków egzekutywy oraz 28 z 41 członków Komitetu¹³⁵. Jednocześnie należy zaznaczyć, że zmiany personalne trudno uznać za rewolucyjne: „nowy” I sekretarz KP Henryk Kluf był sekretarzem propagandy KP poprzedniej kadencji. Rewolucyjny nie był też spo-

¹²⁹ APO, 1152/20, Protokół posiedzenia plenum KP PZPR Mrągowo z 16 sierpnia 1956 r., ss. 76–83.

¹³⁰ M.T. Korejwo, *Sprawa Słowikowa-Piwońskiego. Przyczynek do wydarzeń Marca 1968 r. w woj. olsztyńskim*, Mrągowskie Studia Humanistyczne, t. 6–7, 2004/2005, ss. 190–198.

¹³¹ APO, 1152/30, Protokół posiedzenia nadzwyczajnego plenum KP PZPR Mrągowo z 11 kwietnia 1968 r., ss. 73–77.

¹³² APO, 1152/30, List uczestników plenum KP PZPR Mrągowo do Tow. [sic!] Władysława Gomułki, Mrągowo 11 kwietnia 1968 r., s. 78.

¹³³ APO, 1152/5, Protokół IX konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo, 10 styczeń 1959 r.

¹³⁴ APO, 1152/5, Protokół IX konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo, 10 styczeń 1959 r.

¹³⁵ APO, 1152/4, Protokół [VII] konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 24/25 listopada 1956 r.

sób przeprowadzenia zmiany: jeszcze na październikowym plenum „stary” sekretarz (Kramkowski) obronił swoje stanowisko¹³⁶, chociaż to właśnie w takim trybie dokonywano zmian w innych ogniwach partyjnych¹³⁷. W Mragowie dokonały się one dopiero na późniejszej o miesiąc konferencji sprawozdawczo-wyborczej (24/25 XI). Wyraźnie natomiast buntowniczy charakter miała postawa członków Partii, którzy w sposób dosadny i często bardzo konkretny opisywali rzeczywistość. Krytyczne wystąpienia towarzyszy na plenum z 30 października i ww. konferencji dotyczyły w równej mierze spraw ogólnokrajowych, co stosunków wewnętrznych w Partii. Ostro krytykowano łamanie statutu PZPR poprzez narzucanie rozwiązań i ludzi przez instancję wojewódzką, dyrektywny sposób zarządzania organizacją przez aparat partyjny, hegemoniczną pozycję byłego szefa mragowskiego PUBP, sprowadzenie roli organów kolegialnych KP do wyrażania milczącej, bezdyskusyjnej oraz jednomyślnej aprobaty. Wykazywano też bierność instancji mragowskiej wobec dokonujących się w Polsce przemian. Dyskusje były żywiołowe, pełne polemik i ataków osobistych. Ewolucja postaw wyrażała się doskonale w porzuceniu niedawnych zwyczajów: głosowania przestały być jedynym, a kandydatury na partyjne stanowiska pozbawione konkurencji. W głosowaniu z 30 października na każde z trzech stanowisk sekretarzy wystawiono po dwóch kandydatów. Na konferencji listopadowej kandydatów na I sekretarza było aż czterech, głosowanie – rzecz dotąd niebywała – tajne, a zwycięzca (Kluf) nie zebrał nawet 50% głosów¹³⁸. Znamienne, że tym razem zmiany w składach egzekutywy, Sekretariatu i KP dokonywały się bez tradycyjnych rekomendacji wysłanników KW. Fakt też, że odwrót od Października był błyskawiczny, już w styczniu 1957 roku w organizacji mragowskiej przewagę miały głosy o „warcholskiej” naturze niedawnych dyskusji, o narażaniu Polski na konflikt z ZSRS („[...] pamiętamy rok 45–46 – co byśmy sami zrobili, żeby nie wojsko radzieckie[?]”)¹³⁹. Dominowało samozadowolenie z powodu wyhamowania rewolucyjnej fali: „w pow. mragowskim reakcja społeczeństwa w dniach polskiej rewolucji październikowej była w zasadzie pozytywna i kierowana przez partię”¹⁴⁰. Kiedy w listopadzie 1957 roku trzeba było wybrać nowego sekretarza KP, decydujące znaczenie miało wskazanie egzekutywy olsztyńskiego KW, chociaż trzeba przyznać, że rozważano i inne kandydatury, a głosowanie nie było jednomyślne¹⁴¹. Dobitną oznaką powrotu do starych przyzwyczaję

¹³⁶ APO, 1152/20, Protokół posiedzenia plenum KP PZPR Mragowo z 30 października 1956 r., ss. 89–107.

¹³⁷ Na plenum (KC) stanowisko I sekretarza objął nie tylko Władysław Gomułka, ale też np.: w KW PZPR Olsztyn Stanisław Tomaszewski (26 X), a w KP PZPR Olsztyn Jan Gerant (28 X).

¹³⁸ Rozkład głosów: Jaske – 10, Kaźmierczak – 1, Kluf – 33, Staroń – 25, APO, 1152/4, Protokół [VII] konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mragowo 24/25 listopada 1956 r.

¹³⁹ APO, 1152/20, Protokół posiedzenia plenum KP PZPR Mragowo z 31 stycznia 1957 r.

¹⁴⁰ APO, 1152/21, Ocena wyborów do sejmiku zaproponowana przez egzekutywę KP na plenum KP Mragowo w dniu 31 stycznia 1957 r., ss. 9–16

¹⁴¹ Za kandydatem KW PZPR w Olsztynie Kubickim głosowało 34 osoby, wstrzymało się 6, jedna była przeciw, patrz: APO 1152/21, Protokół poszerzonego plenum KP PZPR Mragowo z 16 listopada 1957 r., ss. 62–73.

były głosy członków plenum, wspominających z wyraźnym potępieniem jesień 1956 roku, kiedy to – jak głoszono – nadmiar kandydatów podzielił organizację. Bez oporów przyjęto więc wnioski o nie wysuwanie więcej niż jednego kandydata na wakuujące stanowisko I sekretarza. Sprawy wróciły w stare tryby.

Lata 1980–1982 to dla PZPR kolejny poważny kryzys organizacyjny. Inny od wcześniejszych w tym sensie, że Partii nie udało się odtworzyć poprzedniej świetności. Jeszcze w połowie 1979 roku PZPR na ziemi mrągowskiej miała 2358 członków, w końcu 1981 roku było ich już tylko 2152. Ale prawdziwe zmiany zaczęły się dokonywać w roku następnym: po wprowadzeniu stanu wojennego, w całym 1982 roku odnotowano zaledwie 17 przyjęć w szeregi, jednocześnie z Partii usunięto 237 członków. W liczbach względnych największe straty odnotował KG PZPR w Pieckach (20%), który znalazł się tym samym w grupie najbardziej poszkodowanych w skali województwa. KM Mrągowo stracił ok. 10% członków, KG w Sorkwicach ok. 13%, a najmniej, bo tylko ok. 3,5%, KG Mrągowo¹⁴². W sumie, z PZPR do końca 1982 roku ubyło ok. 15% członków, w porównaniu z okresem sprzed solidarnościowego „karnawału”. Nie są to jeszcze dane szokujące: w skali województwa Partia straciła 20% członków, ale topnienie szeregów trwało nadal (udało się je zahamować dopiero w 1986 r.): do końca 1984 roku organizacja mrągowska straciła prawie 27% stanu (wobec punktu wyjściowego z czerwca 1980 r.), czyli więcej niż wynosiły straty w skali województwa (~ 25%)¹⁴³.

Dla struktur mrągowskich Partii okres pomiędzy jesienią 1980 roku a wiosną 1982 roku oznaczał nade wszystko chaos. Jednym z jego przejawów były liczne zmiany na stanowisku I sekretarza KM. W maju 1981 roku ze stanowiska odszedł Henryk Zielonka¹⁴⁴, na jego miejsce plenum KM obrało Juliana Osieckiego¹⁴⁵, ale zrezygnował on z tego stanowiska na pierwszym plenum po wprowadzeniu stanu wojennego (16 II 1982 r.)¹⁴⁶. Jego miejsce, zaledwie na miesiąc, zajął Stefan Kuździał¹⁴⁷. W obu przypadkach objęcie tak istotnej funkcji było raczej dziełem przypadku niż świadomie przeprowadzoną zmianą¹⁴⁸. W Mrągowie brakowało po

¹⁴² Informacja o rozwoju wojewódzkiej organizacji partyjnej w okresie od 30 VI 1981 r. do 31 XII 1982 r., Olsztyn marzec 1983 r.; APO, 1141/142, ss. 400–402;

¹⁴³ APO, 1166/9, Ocena działalności KM PZPR Mrągowo za okres 03.12.1983 r. – 01.03.1985 r., ss. 1–94.

¹⁴⁴ Henryk Zielonka – syn Józefa, ur. 30.01.1937 r. w Szemplino Wlk.; wykształcenie wyższe (średnie ?); I sekretarz KM PZPR Mrągowo 1975.06.07 – 1981.04.25; wcześniej m.in.: Komendant Hufca ZHP w Mrągowie, członek plenum KP PZPR Mrągowo (od 1970 r.), członek egzekutywy i sekretarz organizacyjny KP PZPR w Mrągowie (I–VI 1975 r.); członek plenum KW PZPR Olsztyn (I 1978 – V 1981), przewodniczący MRN Mrągowo. W PZPR od 1954 r.

¹⁴⁵ Julian Osiecki – ur. w 1947 r., wykształcenie wyższe; działacz PCK; I sekretarz KM PZPR Mrągowo 25.04.1981 – 16.02.1982; członek plenum KW PZPR (V 1981 – I 1984 r.); wcześniej członek egzekutywy POP Zespołu Opieki Zdrowotnej w Mrągowie. W PZPR od 1968 r. W latach 80-tych Przewodniczący MRN Mrągowo.

¹⁴⁶ APO, 1166/17, Protokół plenum KM PZPR Mrągowo z 16 lutego 1982 r., ss. 202–225.

¹⁴⁷ Stefan Kuździał – I sekretarz KM PZPR Mrągowo 16.02.1982 – 15.03.1982; w składzie plenum i egzekutywy KM PZPR Mrągowo od 07 maja 1981 r. do 24 maja 1985 r.

¹⁴⁸ Wybór Osieckiego tak skomentował Marian Piwoński: „wybraliśmy I sekretarza z braku laku, bo nikt

prostu chętnych do zajęcia fotela I sekretarza, stąd niezbędna okazała się interwencja instancji zwierzchniej¹⁴⁹. Decyzją Sekretariatu KW¹⁵⁰ zajął go „oficer LWP” Jędrzej Chraplewski¹⁵¹ i utrzymywał ponad cztery lata¹⁵².

W warstwie merytorycznej okres solidarnościowego „karnawału” był zaskakująco podobny do treści głoszonych w październiku 1956 roku. Pierwszym z partyjnych konwentykli, na którym wyraźnie odcisnął swoje piętno kolejny z dziejowych przełomów, było zebranie plenarne miejskiej organizacji partyjnej w Mrągowie z 10 października 1980 roku¹⁵³. Charakterystyczne, że podczas żywołowej dyskusji nie padło ani jedno zdanie nt. „S”, strajków, czy porozumień sierpniowych. Wszystkie bez wyjątku wystąpienia dotyczyły gospodarki miejskiej, a właściwie fatalnego jej stanu. Mówiono o chybionych inwestycjach, o brakach w zaopatrzeniu, złym zarządzaniu przedsiębiorstwami, bezdusznej i nieruchawej administracji, o rabunku pieniędzy publicznych. Tylko jeden z dyskutantów, i to raczej w formie dygresji, odniósł się krytycznie do I sekretarza, jego domniemanych nadużyciach władzy i korzystania z nieuzasadnionych przywilejów. Zresztą to właśnie I sekretarz KM, jakby zastępując dyskutantów, poświęcił sprawom wewnątrzpartyjnym całe, obszerne wystąpienie. Jest ono o tyle istotne, że mieści w sobie wszystkie istotne wątki krytyki, jaką Partia poddała sama sobie po sierpniu 1980 roku: źródłem kryzysu PZPR i całego ludowego państwa miało być odejście od „leninowskich norm”, czyli „naruszenie zasad centralizmu demokratycznego, biurokratyzacja życia partyjnego, sformalizowanie dyskusji i konsultacji [...]”. Kolejnymi przejawami „błędu” było oderwanie się „kierownictwa partyjnego od rzesz członkowskich”, naruszanie zasady kolegalności w pracy par-

nie chciał nim być”, cyt. za: APO 1166/7, Protokół konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 25 kwietnia 1981 r.; brak chętnych potwierdza również „Sprawozdanie KM PZPR Mrągowo z działalności w kadencji 1981–1983”, APO, 1166/8, s. 81.

¹⁴⁹ Takich przypadków było w województwie więcej, Z. Złakowski opisuje konferencję miejsko-gminnej organizacji PZPR z Biskupca, na której zabrakło kandydata na fotel I sekretarza, „W końcu pewien młody człowiek otrzymał polecenie partyjne, aby przyjąć funkcję sekretarza”, Z. Złakowski, „Solidarność” olsztyńska w stanie wojennym i w latach następnych (1981–1989), Olsztyn 2001, s. 149.

¹⁵⁰ Sekretariat KW PZPR Olsztyn, działał tu w oparciu o instrukcję BP KC ws. kierowania partią w warunkach stanu wojennego. Chraplewskiego, obejmując funkcję I sekretarza, wszedł jednocześnie w skład egzekutywy i plenum KM. Konferencja sprawozdawczo-wyborcza mrągowskiej organizacji partyjnej z listopada 1982 r. uznała tę zmianę i postanowiła traktować Chraplewskiego jako sekretarza z wyboru, APO, 1166/8, Sprawozdanie KM PZPR Mrągowo z działalności w kadencji 1981–1983, s. 81.

¹⁵¹ Jędrzej Chraplewski – ur. w 1945 r., w PZPR od 1964 r., I sekretarz KM PZPR Mrągowo 15.03.1982 – 22.10.1986 r. Oficer WP, który przed objęciem funkcji I sekretarza, przez 5 miesięcy wykonywał „partyjno-służbowe zadania w Terenowych Grupach Operacyjnych”, cyt. za: APO, 1166/9, Protokół konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 22 października 1986 r.

¹⁵² Ostatnim z I sekretarzy KM PZPR Mrągowo był Edward Szulc, ur. w 1935 r. w Przyrośli; wykształcenie wyższe administracyjne. W PZPR od 1964 r., członek plenum KP PZPR Mrągowo (I 1973 – VI 1975), członek plenum KM PZPR Mrągowo (1975 – V 1981) i jego sekretarz do maja 1981 r. Do składu plenum i egzekutywy KM PZPR Mrągowo powrócił w grudniu 1983 r.; I sekretarz KM PZPR w Mrągowie 22.10.1986 r. – 1989. W latach 70-tych m.in.: przewodniczący Rady Nadzorczej PSS Mrągowo i przewodniczący Powiatowej Komisji Planowania Gospodarczego w Mrągowie; w latach 80-tych m.in. sekretarz Urzędu Miasta Mrągowa.

¹⁵³ APO, 1166/17, Protokół posiedzenia plenum KM PZPR Mrągowo z 10 października 1980 r., ss. 112–139.

tyjnej, gabinetowy styl zarządzania („osłabienie jawności życia partyjnego”), zanik i tłumienie autentycznej krytyki, erupcja fasadowości, formalizmu i biurokratyzmu, a także bizantyjski styl bycia ludzi władzy. Istotne jest, że zarzuty formułował człowiek pozostający od kilkunastu lat w ścisłym kręgu władzy lokalnej, a sześć poprzednich *de facto* rządził Mrągowem.

O pół roku późniejsza konferencja sprawozdawczo-wyborcza mrągowskiej PZPR¹⁵⁴ była w znacznej mierze festiwalem na nowo odkrytego legalizmu: delegaci kwestionowali (i poddawali pod głosowanie) każdą, nawet błahą propozycję prezydium, wykorzystywali do granic możliwości istniejące procedury: nawet wybór przewodniczącego konferencji przebiegł w burzliwej atmosferze. Ci sami ludzie, którzy jeszcze kilka miesięcy wcześniej bez oporu przyjmowali narzucanie przez czynniki zewnętrzne najistotniejszych decyzji (np. w kwestii obsady stanowisk sekretarzy), teraz w trosce o wypełnienie standardów demokratycznych wymusili podzielenie konferencji na etapy tak, aby poznać opinie „dołów” (czyli delegujących ich POP). Wybory w nowych warunków oznaczały poważne zmiany: nie ostał się ani jeden z 4 sekretarzy, ani jeden z 11 członków egzekutywy i tylko 5 z 33 członków Komitetu.

Ferment zrodzony w sierpniu 1980 roku nie trwał długo, ostatecznie złamany został w grudniu 1981 roku. Sformułowana w okresie stanu wojennego ocena „karnawału” była jednoznaczna: „był to czas najbardziej niebezpieczny w 35 letniej historii PZPR”¹⁵⁵. Inspirowane z zagranicy siły antysocjalistyczne usiłowały „naszą Partię postawić w roli winnego, sprawcy niepowodzeń i rozczarowań narodu polskiego” ale PZPR, choć osłabiona liczebnie, zdołała ostatecznie stłumić kontrrewolucję.

Do władzy wracali wypróbowani towarzysze. W wyniku pierwszych „powojennych” wyborów z grudnia 1983 roku egzekutywa KM przebudowana została kompleksowo¹⁵⁶, ze składu poprzedniej, obranej w maju 1981 roku, pozostało jedynie 2 z 11 członków (sekretarz organizacyjny Zdzisław Leszczyński¹⁵⁷ i Miron Borodacz¹⁵⁸). Ale jeszcze ciekawsza była obecność w nowym składzie takich ludzi jak Kazimierz Grynis, niegdysiejszy wieloletni I sekretarz KP, Edward Szulc, sekretarz ekonomiczny KM z okresu przedsolidarnościowego oraz Stefan Gojło¹⁵⁹ – dowódca miejscowego garnizonu WP – również członek egzekutywy KM usunięty z władz partyjnych Mrągowa w okresie „karnawału”.

¹⁵⁴ APO, 1166/7, Protokół miejska konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 25 kwietnia 1981 r.

¹⁵⁵ APO, 1166/8, Protokół miejskiej konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 03 grudnia 1983 r.

¹⁵⁶ APO, 1166/8, Protokół miejskiej konferencji sprawozdawczo-wyborczej, Mrągowo 03 grudnia 1983 r.

¹⁵⁷ Zdzisław Leszczyński – ur. w 1950 r. w Mrągowie; wykształcenie średnie techniczne. W PZPR od 1973 r. Sekretarz organizacyjny KM PZPR Mrągowo od maja 1981 r. – 1989 r.

¹⁵⁸ Miron Borodacz – ur. w 1930 r. w Zapalowie, wykształcenie wyższe ekonomiczne. W PZPR od 1964 r. Członek egzekutywy KW PZPR Olsztyn, sekretarz ekonomiczny KM PZPR Mrągowo od XII 1983 r. – 1989 r.; wykładowca WUML.

¹⁵⁹ Stefan Gojło, ur. w 1941 r. w ZSRŚ; wykształcenie wyższe; w PZPR od 1956 r. Członek egzekutywy KM PZPR Mrągowo do V 1981 r. i XII 1983 r. – II 1988 r. Dowódca Jednostki Wojskowej nr 5563.

Partia w latach 80-tych oglądana przez pryzmat wystąpień oficjalnych jawi się jako kompletnie oderwana od rzeczywistości. Dla przykładu: rok zabójstwa Jerzego Popiełuszki w Mrągowie uznano „za udany dla dalszego umacniania narodowego porozumienia, stabilizacji życia społeczno-politycznego i gospodarczego”¹⁶⁰. Właśnie w 1984 roku „społeczeństwo” Mrągowa ufundowało miejscowym ogniom MO i SB honorowy sztandar. Ostatnia dekada PRL to dla PZPR okres stagnacji organizacyjnej: po 1983 roku w Mrągowie nie powstała ani jedna POP, a połowa z nich należała do rzędu najmniejszych (zrzeszających do 15 osób); 2/3 z nich przez lata nie odnotowało ani przyjęć w szeregi. Akcesje w ogóle były śladowe: 16 osób w 1986 roku, 31 w 1987 roku i 23 w 1988 roku¹⁶¹. Jedyne co ulegało wyraźnym zmianom to udział „umysłowych”: z 64,4% w 1983 roku do ~72% w 1988 roku¹⁶². Partia starzała się w szybkim tempie (110 na 880 członków stanowili emeryci i renciści), dramatycznie spadała też frekwencja na „plenach” (z ~80% w 1984 r. do ~60% w 1987 r.). Próby ożywienia struktur, podobnie jak uzyskanie przynajmniej aprobaty (jeżeli już nie żywiłowego poparcia) społeczeństwa dla działań władzy, nie przyniosły efektów. Fasadowe instytucje (PRON, OKON, LKP, ‘nowe’ związki zawodowe) funkcjonowały jedynie dzięki dawnemu aktywowi, tj. ludziom którzy w latach 70-tych wypełniali szeregi FJN, TPPR, ZBOWiD i podobnych instytucji. Partia obumierała „od dołu”: udział bezpartyjnych w jej działaniach był śladowy, podobnie jak aktywność ogniw podstawowych („praca w POP wokół uchwał instancji nadrzędnych sprowadza się do [odnotowania] »zapoznano członków z treścią uchwały«”¹⁶³). Na ostatnim zachowanym plenum mrągowskiej KM (17 I 1989 r.¹⁶⁴) pojawiły się głosy o potrzebie uatrakcyjnienia form działania, ale samej dyskusji brakowało wigoru, żywiowości. Braki w dokumentacji archiwalnej nie pozwalają na odtworzenie procesu rozpadu struktur PZPR w Mrągowie. Ostatnia z partyjnych konferencji (26 stycznia 1989 r.) odbywała się już w cieniu zapadłych decyzji o przystąpieniu do budowy „pluralizmu politycznego i pluralizmu związkowego”¹⁶⁵. O ciężkiej atmosferze panującej na sali świadczą słowa ówczesnego – ostatniego już – I sekretarza KM PZPR w Mrągowie: „[...] u dużej części naszych tow. ciągle żywa jest pamięć lat 1980–81, pamięć o anarchii [...], pamięć o doznanych krzywdach i, w związku z tym wszystkim, obaw o spokój w kraju.”¹⁶⁶

¹⁶⁰ APO, 1166/9, Protokół miejskiej konferencji sprawozdawczej, Mrągowo 02 marca 1985 r.

¹⁶¹ APO, 1166/9, Sprawozdanie z działalności miejskiej organizacji partyjnej w Mrągowie za okres od października 1986 r. do stycznia 1989 r., ss. 341–353.

¹⁶² patrz: APO, 1166/9, Sprawozdanie z działalności miejskiej organizacji partyjnej za okres styczeń 1984 – wrzesień 1986 r., ss. 193–220.

¹⁶³ APO, 1166/19, Protokół plenum KM PZPR Mrągowo z 26 lutego 1988 r., ss. 280–314.

¹⁶⁴ APO, 1166/19, Protokół plenum KM PZPR Mrągowo z 17 stycznia 1989 r., ss. 356–359

¹⁶⁵ APO, 1166/19, Wystąpienie I sekretarza KM PZPR Mrągowo Edwarda Szulca na konferencji sprawozdawczej, Mrągowo 26 stycznia 1989 r., ss. 309–318.

¹⁶⁶ Ibidem, s. 309.

O dezorientacji natomiast – fakt, że uchwała konferencji nie odniosła się w żaden sposób do nadchodzącej zmiany: pojawienia się legalnej opozycji, parlamentar-nych wyborów i końca jednowładztwa.

Mariusz Korejwo, *Polnische Vereinigte Arbeitspartei im Sensburger Land 1948–1989*

Zusammenfassung

Das Kreiskomitee der Polnischen Arbeitspartei in Sensburg wurde am 13. Juli 1945 gegründet. Im Dezember 1948 wurde es nach der Vereinigung mit der lokalen Organisation der Polnischen Sozialistischen Partei in das Kreiskomitee der Polnischen Vereinigten Arbeitspartei in Sensburg umgewandelt. Diese Struktur funktionierte bis zu ihrer Auflösung Mitte 1975. Nach der Auflösung des Kreiskomitees wurden alle Parteioorganisationen aus dem Gebiet des ehemaligen Kreises dem Wojewodchaftskomitee der Polnischen Vereinigten Arbeitspartei in Olsztyn untergeordnet.

Die Zahl der Parteimitglieder wuchs im Kreis systematisch – von knapp 1,5 Tausend im Moment der Gründung der Polnischen Vereinigten Arbeitspartei (PZPR) bis auf über 2,6 Tausend im Moment der Auflösung der Einheit des Kreises. Die letzten glaubwürdigen Angaben zur Mitgliedschaft betreffen das Jahr 1988, da beliefen sich die Zahlen der PZPR-Mitglieder auf 1,8 Tausend. Über die größte Parteioorganisation verfügte das Stadtkomitee in Sensburg, zu dem 40–50% aller Parteimitglieder aus dem beschriebenen Gebiet gehörten.

Die Sensburger Organisation der PZPR erlebte zwei schwere Organisationskrisen: im Jahr 1956 und in den Jahren 1980–1982. Die zweite brachte Verluste mit sich, die nicht wieder gutzumachen waren. Einzelne Einheiten haben sogar bis zu 20 % Mitglieder verloren, in der Organisation herrschte Chaos, es fehlte an Menschen, die freiwillig Parteifunktionen ausgeübt hätten. Der Zerfall der Organisation wurde in den Jahren 1984–1986 verhindert. In den letzten Existenzjahren der PZPR (1987–1989) blieben nur Führungsstrukturen, die sog. Komitees, aktiv. Die Grundeinheiten beendeten ihre Tätigkeit viel früher, noch vor der formellen Auflösung der Partei.

Übersetzt von *Alina Kuzborska*

Mariusz Korejwo, *The Polish United Workers' Party in the district of Mrągowo in 1948–1989*

Summary

The Poviatic Committee of the Polish Workers' Party in Mrągowo was established on July 13, 1945. In December 1948, after joining the local organization of the Polish Socialist Party, it transformed into a Poviatic Committee of the Polish United Workers' Party in Mrągowo. This structure functioned until mid-1975, when it was dissolved. After the liquidation of the district committee, all party organizations from the area of the abolished Poviatic were subordinated to the Provincial Committee of the PZPR in Olsztyn.

The total number of party members in the Poviatic was systematically increasing from less than 1500 at the time of the establishment of the PZPR, to over 2600 at the time of the Poviatic's liquidation. The last reliable data from 1988 regarding the number of PZPR members was 1800. The largest party organization had the PZPR Municipal Committee in Mrągowo, gathering 40–50% of all party members in the aforementioned area.

The PZPR organization in Mrągowo experienced two major organizational crises: in 1956 and in the years 1980–1982. The second of them brought losses, which proved to be impossible to mitigate. Individual branches lost up to 20% of their members, there was chaos in the organization and there were no people willing to perform party functions. The disintegration of the organization was halted in 1984–1986. In the last years of the PZPR (1987–1989) only its superior structures, i.e. committees, were active. The basic branches ceased operations well before the formal dissolution of the party.

Translated by *Aleksander Pluskowski*

Dr Mariusz Korejwo
Archiwum Państwowe w Olsztynie
mtkorejwo@wp.pl

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Olsztynie

zespoły akt:

- nr 1073 – Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Olsztynie
- nr 1083 – Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Mrągowie
- 1094 – Wojewódzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Olsztynie
- nr 1141 – Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Olsztynie
- nr 1152 – Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Mrągowie
- nr 1166 – Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Mrągowie

Źródła drukowane

Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie,

1983 *Informacja o rozwoju wojewódzkiej organizacji partyjnej w okresie od 30 VI 1981 r. do 31 XII 1982 r.*, Olsztyn.

Zbiór uchwał KC PZPR

1955 *Zbiór uchwał KC PZPR w sprawach pracy wewnątrzpartyjnej*, Warszawa.

Opracowania

Centrum władzy w Polsce

2003 *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, pod red. A. Paczkowski, Warszawa.

Korejwo Mariusz

2004/2005 *Sprawa Słowikowa-Piwońskiego. Przyczynek do wydarzeń Marca 1968 r. w woj. olsztyńskim*, Mrągowskie Studia Humanistyczne, t. 6–7, ss. 190–198.

Krysiak Dominik

2017 *Polska Partia Robotnicza w województwie olsztyńskim w latach 1945–1948. Struktury – kadry – działalność*, Olsztyn – Białystok – Warszawa.

Mrągowo

1975 *Mrągowo z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn.

Syrwid Robert

2004 *Od partnerstwa do wymuszonej „jedności”. Olsztyńska organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1945–1948*, Łódź.

Twarze olsztyńskiej Bezpieki

2007 *Twarze olsztyńskiej Bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie. Informator personalny*, pod red. P. Kardeli, Białystok.

Złakowski Zenon

2001 *„Solidarność” olsztyńska w stanie wojennym i w latach następnych (1981–1989)*, Olsztyn.